

PRAWA

**RELIGIJNE OBYWATELI
W POLSCE.**

PORADNIK

KS. PROF. UAM DR HAB. MIROSŁAW GOGOLIK

Laboratorium Wolności Religijnej

Materiał ekspercki

pt. „Prawa religijne obywateli w Polsce. Poradnik”

2023

Ministerstwo
Sprawiedliwości

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl

SPIS TREŚCI

CZĘŚĆ I	Podstawy prawne wolności religijnej w świecie i Polsce.....	4
CZĘŚĆ II	Prawo do nauczania religii w szkole polskiej.....	12
CZĘŚĆ III	Prawa rodziców w wychowaniu i szkole	32
CZĘŚĆ IV	Prawa uczniów do wyrażania swojej wiary i nauczania religii w polskiej szkole	40
CZĘŚĆ V	Prawa i obowiązki nauczycieli religii w polskiej szkole	46
CZĘŚĆ VI	Prawo do wyrażania wyznawanej wiary w przestrzeni akademickiej	57

CZĘŚĆ I

Podstawy prawne wolności religijnej w świecie i Polsce

Jak prawo międzynarodowe respektuje podstawowe prawa człowieka?

Podstawą stanowionego prawa jest respektowanie i ochrona praw człowieka, prawa do życia, a także prawa do wolności religijnej, wychowania i nauczania zgodnego z wyznawaną wiarą oraz możliwość tworzenia szkolnictwa wyznaniowego. Przez wiele ostatnich lat podkreślano w różnych aktach prawnych wspomniane powyżej prawa. Warto wymienić chociażby:

- Kartę Narodów Zjednoczonych (podpisana 26.6.1945 r. w San Francisco) – wśród jej celów zapisano rozwijanie i popieranie „poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na rasę, płeć, język lub religię” (art. 1, 13,55,76)¹,

¹ www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php; [dostęp: 13.09.2018]; Jasudowicz T., *Wolność religii. Wybór materiałów. Dokumenty. Orzecznictwo*, Toruń 2001 s. 65-66.

- Powszechną Deklarację Praw Człowieka – przyjętą na III sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (Paryż 10.12.1948 r.)² – określa ogólne zasady wolności sumienia i wyznania (art. 18), stwierdza, że każdy człowiek ma prawo do nauki i podkreśla pierwszeństwo rodziców w wyborze wykształcenia dla swoich dzieci (art. 26),
- Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Rzym 4.11.1950 r., weszła w życie 8.9.1953 r., Polska podpisała ją 26.11.1991r., ratyfikowała 19.1.1993 r.)³ – stwierdza, że każdy ma prawo do wolności, myśli i wyznania, uzewnętrzniania swej religii lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne (art. 9 ust. 1); głoszenie własnych poglądów religijnych stanowi rzecz naturalną, powinno jednak „odbywać się w sposób pozytywny bez poniżania innych religii czy przekonań oraz wykorzystywania mocniejszej pozycji w międzyludzkich relacjach”. Prawo do wolności myśli, sumienia i religii wywodzi się z koncepcji prawa naturalnego, zakładającego istnienie nadprzyrodzonych, niezbywalnych wolności człowieka.
- Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (Helsinki 1.8. 1975 r.) – „Państwa uczestniczące będą szanować prawa człowieka i podstawowe wolności, włączając w to wolność myśli, sumienia, religii lub przekonań każdego bez względu na różnice rasy, płci, języka lub religii. Będą one popierać i zachęcać do efektywnego korzystania z obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, społecznych, kulturalnych i innych praw i wolności, które wynikają z przyrodzonej godności osoby ludzkiej i mają podstawowe znaczenie dla jej swobodnego i pełnego rozwoju. W tych ramach Państwa uczestniczące będą uznawać i szanować wolność jednostki w zakresie wyznawania i praktykowania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, religii lub przekonań zgodnie z nakazami jej własnego sumienia”⁴.

Czy podobne prawa gwarantują Państwa w zakresie wychowania i kształcenia dzieci?

W prawie międzynarodowym, zostało zapisane prawo do nauki i wychowania zgodnie z przekonaniem rodziców, na co wyraźnie wskazuje:

- Pierwszy Protokół Dodatkowy do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Paryż 20.3.1952 r.) – podkreślając, że prawo wychowania

² *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, oprac. P. Sobczyk i P. Sobczyk, Warszawa 2005.

³ prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19930610284 [dostęp 13.09.2018].

⁴ Krukowski J., *Ochrona wolności religijnej w umowach międzynarodowych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 3 (1993), s. 59.

i nauczania dzieci jest naturalną powinnością rodziców stwierdza, że „nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie nauczania i wychowania, państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich przekonaniami religijnymi i filozoficznymi” (art.2)⁵. Artykuł ten zapewnia też prawo zakładania i prowadzenia szkół prywatnych,

- Konwencja UNESCO w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty (Paryż 16.12.1960 r.)⁶ – umożliwia tworzenie w tym samym państwie, z przyczyn natury religijnej, różnych systemów oświatowych lub zakładów naukowych, które dają wykształcenie odpowiadające wyborowi rodziców (art. 2), rodzicom lub prawnym opiekunom gwarantuje zapewnienie religijnego lub moralnego wychowania dzieci zgodnie z ich osobistymi przekonaniami (art. 5),
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (16. 12. 1966 r.)⁷ – stwierdza, że z prawa osoby ludzkiej do wykształcenia wypływa prawo rodziców do wyboru kierunku kształcenia swoich dzieci zgodnego z ich przekonaniami moralnymi i religijnymi – „Państwa-strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub – w odpowiednich przypadkach – opiekunów prawnych w zakresie wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły założone przez władze publiczne, ale odpowiadających minimalnym wymaganiom w zakresie nauczania, jakie mogą być ustalone lub zatwierdzone przez państwo, jak również zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami” (art. 13 ust. 3),

⁵ prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19950360175 [dostęp: 13.09.2018]; Istotne jest orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w tzw. *Danish Sex Education Case*. Sprawa dotyczyła skargi trzech duńskich małżeństw wniesionych w 1971 i 1972 r. na wprowadzenie obowiązkowych zajęć z wychowania seksualnego. Zdaniem rodziców przedmiot wprowadzonych zajęć stał w sprzeczności z ich chrześcijańskimi przekonaniami. Trybunał odrzucił skargę rodziców powołując się na cytowany wyżej art. 2. Jednocześnie jednak w orzeczeniu Trybunału pojawiło się stwierdzenie, że „art. 2 odnosi się do wszelkich funkcji państwa w sferze wychowania i nauczania i nie pozwala ma zróżnicowane traktowanie nauki religii i innych przedmiotów. Obowiązkiem państwa jest poszanowanie przekonań rodziców w całości państwowego programu szkolnego”. Zob. Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen przeciwko Danii. Wyrok z 7 grudnia 1976 r. w: T. Jasudowicz, *Wolność religii*, dz. cyt., s. 280. K. Warchałowski twierdzi, że z powyższego stanowiska wynika, że nauczanie religii jest integralną częścią procesu edukacyjnego w szkołach publicznych i może zostać wprowadzone na życzenie rodziców oraz że religia stanowi zwyczajny przedmiot nauczania umieszczony w planie lekcyjnym. Z tego stanowiska wynika także, że istnieje obowiązek oceniania nauki religii, równoprawnego traktowania nauczycieli religii z innymi nauczycielami, że państwo pokrywa koszty związane z nauką religii oraz że ustalanie programów nauczania odbywa się na zasadzie współpracy państwa i związków wyznaniowych. Z orzecznictwa strasburskiego wynika ponadto, że dla uczniów, których rodzice nie wyrażają zgody na pobieranie nauki religii, szkoła publiczna powinna zorganizować zajęcia alternatywne, „dzięki którym uczniowie mają nauczyć się pewnych zasad i wartości, na których buduje się demokratyczne społeczeństwo”. Warchałowski K., *Prawo do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw człowieka i Podstawowych Wolności*, Lublin 2004, s. 212-214.

⁶ prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19640400268 [dostęp 13.09.2018].

⁷ https://pl.wikipedia.org/wiki/Międzynarodowy_Pakt_Praw_Gospodarczych,_Społecznych_i_Kulturalnych.. [dostęp 15.09.2018].

- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (16.12.1966 r.) – w nawiązaniu do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. stwierdza: „Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania religii lub przekonań według własnego wyboru oraz manifestowania swej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, poprzez modlitwy, obrzędy, praktyki i nauczanie” (art. 18 ust. 1)⁸. Interpretację tego paktu zaprezentował Komitet Praw Człowieka ONZ w dniu 20 lipca 1993 r. W odniesieniu do art. 18 ust. 4 Komitet jest zdania, że zapis ten umożliwia nauczanie w szkołach publicznych historii religii i etyki, a nie konkretnej religii lub przekonań, chyba że „wprowadzi się wyjątki lub alternatywy o niedyskryminacyjnym charakterze, które dostosowują się do życzeń rodziców i opiekunów”⁹,
- Deklaracja w sprawie Wyeliminowania Wszelkich Form Nietolerancji i Dyskryminacji opartych na Religii lub Przekonaniach (Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 25.11.1981 r., potwierdzone rezolucją ONZ 18.12.1982 r.) – gwarantuje wolność myśli, sumienia i religii, wolność jej wyznawania i manifestowania, które może przejawiać się w modlitwie, obrzędach, praktykach i nauczaniu (art. 1), a także dostęp do „nauczania religii lub przekonań w odpowiednich dla tego celu placówkach” (art. 6),
- Deklaracja Podstawowych Praw i Wolności – (Parlament Europejski, Strasburg 12.4.1989 r.)¹⁰ – „zapewnia się prawo rodziców do kształtowania edukacji zgodnie z ich przekonaniami religijnymi i filozoficznymi” (art. 16).

Jak prawo do wychowania i edukacji dzieci zgodnie z przekonaniami rodziców reguluje Unia Europejska?

Po Traktacie o Unii Europejskiej z Maastricht z 1992 r. oraz Amsterdamu z 1997r. Unia Europejska stała się podmiotem politycznym z coraz większym wpływem na poszczególne państwa członkowskie, oddziałując też na politykę dotyczącą nauczania religii w szkole. Zaleca

⁸ Hanna Suchocka zauważa, że w tym sformułowaniu: 1. pozostawiono rodzicom prawo decydowania, w jaki sposób to wychowanie religijne będzie zapewnione, 2. państwo nie zostało zobowiązane wprost w sposób pozytywny do zagwarantowania praw rodziców, a jedynie do poszanowania ich wolności w zakresie zapewnienia wychowania swym dzieciom. Ratyfikacja stwierdzenia zabrania państwu stwarzania przeszkód dla nauczania religii w jakiegokolwiek formie. Zob. Suchocka H., *Nauczanie religii w szkole w świetle konstytucji i ustawodawstwa wybranych państw europejskich*, w: *Nauczanie religii w szkole w państwie demokratycznym*, Krukowski J., Lublin 1991, s. 87.

⁹ Komitet Praw Człowieka ONZ. Uwagi Ogólne nr 22(48) dot. art. 18 przyjęte 20 lipca 1993 roku, w: Jasudowicz T., *Wolność religii*, dz. cyt., s. 71-72.

¹⁰ inpris.pl/.../e-book_Karta_Praw_Podstawowych_Unii_Europejskiej_jako_zywy_instru... [dostęp 13.09.2018].

respektowanie prawa człowieka, spójność społeczną, która ma prowadzić do likwidacji nietolerancji etniczno-religijnej, uprzedzeń, dyskryminacji oraz promując wiedzę i rozumienie wiary jako historycznej i kulturowej wartości w znaczeniu indywidualnym i społecznym¹¹, a religię widząc jako jeden z wymiarów międzykulturowego oraz międzyreligijnego dialogu i podstawową wartość edukacji.

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (13.12.2007 r.)¹² stwierdza: „wolność tworzenia placówek edukacyjnych z właściwym poszanowaniem zasad demokratycznych i prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania dzieci zgodnie z własnym przekonaniem, religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi są szanowane, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tej wolności i tego prawa” (art. 14. ust 3).

Sugestie odnośnie do nauczania religii w szkole do rządów państw członkowskich Rady kieruje poprzez zalecenia Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Zaleca, by w edukacji prowadzonej na najwyższym poziomie szanować prawa człowieka i podstawowe wartości odzwierciedlające prawa rodziców i wspólnot religijnych, dbać o programy i kwalifikacje nauczycieli. Niektóre z nich:

- Zalecenie 1202 z 1993 r. dotyczące tolerancji w społeczeństwie demokratycznym stwierdziło, że istnieje dostrzegalny kryzys wartości, nawet ich brak we współczesnej Europie. Orzekło, że „nauczanie religii i etyki stanowi część nauczania szkolnego”, wzywało, by kraje członkowskie zapewniły edukacji religijnej i moralnej integralne miejsce w ramach oświaty publicznej w zgodzie z zasadami demokracji i praw człowieka¹³,
- Zalecenie 1336 z 1999 r.: *Religia i demokracja* zaleca Komitetowi Ministrów zachęcenie państw członkowskich [...] do wprowadzenia nauczania religijnego, a zwłaszcza: wzmocnienia nauczania o religiach jako zespole wartości, w stosunku do których młodzież powinna rozwijać ducha, krytycznego w ramach nauczania etyki oraz wychowania obywatelskiego; promowania nauczania historii porównawczej religii, z naciskiem na początki, podobieństwa niektórych spośród ich wartości oraz na różnorodność zwyczajów, tradycji świąt; rozwijania studiów nad historią oraz filozofią

¹¹ Zob. wskazane zalecenia 1720/2005; 1510/2006; 1804/2007; Recommandation CM/Rec(2008)12 du Comité des Ministres aux Etats membres sur la dimension des religions et des convictions non religieuses dans l'éducation interculturelle; European Council of religious Leaders – Religions for Peace, 2008, Berlin Declaration on Interreligious Dialogue, Berlin meeting 3 to 5 March 2008; Amnesty International, Droit et religions dans les Etats membres de l'Union européenne, Commission Philosophies et religions, Document public Mai 2008.

¹² https://www.ms.gov.pl/Data/Files/public/bip/prawa_czlowieka/onz/karta.pdf [dostęp 15.09.2018].

¹³ Por. Spiegel E., *Nauczanie religii w szkole publicznej. Mowa obrończa w perspektywie europejskiej*, „Keryks” 1 (2002), s. 235-236.

religii; współpracę z edukacyjnymi instytucjami religijnymi w celu wprowadzenia czy też zwiększenia w czasie zajęć aspektów dotyczących praw człowieka, historii, filozofii i nauki; unikania – w przypadku dzieci – konfliktów pomiędzy edukacją religijną proponowaną przez państwo a wiarą rodziny w celu uszanowania wolności decyzji rodzin w tej bardzo delikatnej dziedzinie¹⁴,

- Zalecenie 1720 z 2005 r. „Edukacja i religia” – zaleca się, by rządy państw członkowskich organizowały edukację religijną według następującego twierdzenia: „Celem tej edukacji powinno być doprowadzenie uczniów do poznania religii, jakie są praktykowane w ich kraju oraz w krajach sąsiednich, by byli świadomi, że każdy ma takie samo prawo do przekonania, że jego religia jest «prawdziwą wiarą» oraz że inni ludzie nie są odmiennymi istotami ludzkimi przez fakt, że wyznają inną religię lub nie wyznają żadnej (14.1); powinna ona zawierać, przy całkowitej bezstronności, historię wielkich religii, podobnie jak możliwość bycia niereligijnym (14.2); powinna wyposażyć młodych ludzi w narzędzia edukacyjne, które pozwolą im czuć się zupełnie bezpiecznie w odniesieniu do zwolenników fanatycznej działalności religijnej (14.3); nie wolno jej przekraczać rozgraniczenia pomiędzy sferą kultury i kultu religijnego, także w krajach, w których uznana jest religia państwowa. Nie jest bowiem jej celem wpajanie wiary (*instilling a faith*), lecz doprowadzenie uczniów do zrozumienia, dlaczego religie są źródłem wiary dla milionów (14.4); nauczyciele religii muszą mieć odpowiednie przygotowanie. Powinni być nauczycielami kultury lub zagadnień literackich, niemniej specjalistom innej dyscypliny również można powierzyć odpowiedzialność za to nauczanie (14.5); władze państwowe powinny zatroszczyć się o przygotowanie nauczycieli oraz o przedłożenie programów przystosowanych do specyficznych cech każdego kraju oraz do wieku uczniów. W konstruowaniu tych programów Rada Europy będzie konsultować się z wszystkimi zainteresowanymi partnerami, włączając w to przedstawicieli wyznań religijnych”¹⁵,
- Rezolucja Komitetu Rady Ministrów 1510 z 2006 r. (przyjęta 28.7.2006r.) – „Stan, religia, świeckość i prawa człowieka” w sprawie wymiaru religii i wierzeń niereligijnych w edukacji międzykulturowej,

¹⁴ Por. Council of Europe Parliamentary Assembly, Recommendation 1396 (1999), Religion and democracy, <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=documents/adoptedtext/ta99/erec1396.htm> [dostęp 13.09.2018].

¹⁵ Council of Europe Parliamentary Assembly, Recommendation 1720, Education and religion, <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/dokuments/adoptedtext/ta05/erec1720.htm> [dostęp 13.09.2018].

- Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji do spraw Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (2007) – wytyczne dotyczące nauczania religii i poszanowania przekonań w szkołach publicznych – zaleca: poszanowanie praw rodziców, szanowanie praw człowieka, podstawowych wolności, przygotowania nauczycieli,
- Zalecenie 1804 z 2007 r. (przyjęte przez Komitet Rady Ministrów 20.12.2008 r.) „Państwo, religia, świeckość i prawa człowieka” – Zgromadzenie Parlamentarne proponuje Komitetowi Ministrów, by rozważył „ utworzenie instytutu do opracowania programów, metod nauczania i materiału dydaktycznego o nauczaniu o dziedzictwie religijnym państw członkowskich Rady Europy; takie programy winny być redagowane w bliskiej współpracy z przedstawicielami odmiennych religii tradycyjnie obecnych w Europie”¹⁶,
- Europejska Rada Liderów Religijnych – Religia – Religie dla pokoju – 2008 (spotkanie Berlin 3-5.03.2008 r.) – Deklaracja w sprawie dialogu międzyreligijnego. Edukacja religijna jako odzwierciedlenie społecznego znaczenia religii i relacji państwa i Kościoła,
- Amnesty International – Komisja Filozoficzna i Religijna (maj 2008) – „Prawo i religie w państwach członkowskich Unii Europejskiej”,
- Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy 1928 z 2013 r. (przyjęta 24.04.2014 r.) – „O ochronie praw człowieka w odniesieniu do wyznania i wiary oraz zabezpieczenia wspólnot religijnych przed aktami przemocy,

Kraje europejskie w zakresie swobody wyznawania własnej religii oraz prawa do nauczania religii mają uregulowania prawne z poszczególnymi religiami, które wynikają z zawartego konkordatu, konstytucji bądź specjalnych ustaw czy porozumień, gwarantują wolność kultu religijnego i jego publicznej manifestacji z zachowaniem porządku publicznego¹⁷.

Jakie podstawowe prawa gwarantuje Konkordat katolikom w Polsce?

Ratyfikowaną umową międzynarodową, obowiązującą w Polsce jest Konkordat zawarty między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską 28 lipca 1993 r., podpisany przez

¹⁶ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation 1804 (2007), State, religion, secularity and human rights, <https://www.coe.int/.../recommendation-1804-2007-state-religion-...> [dostęp 14.09.2018]

¹⁷ Por. Suchocka H., *Nauczanie religii w szkole w świetle konstytucji*, dz. cyt., s. 345.

Prezydenta RP dnia 23 lutego 1998 r. i ratyfikowany 25 kwietnia 1998 r.¹⁸. Dokument ten wpisuje się w standardy współczesnych państw demokratycznych, gdzie sfera wolności religijnej uznawana jest za podstawowe prawo człowieka. Konkordat reguluje miejsce Kościoła w życiu publicznym i relacje z państwem, tak aby Kościół nie dyktował swych warunków państwu, a państwo Kościołowi. Obowiązuje zasada rozdziału w formie autonomii obu społeczności.

Podstawowe prawa wynikające z Konkordatu, to przede wszystkim wprowadzenie i uznawanie skutków cywilnych małżeństw sakramentalnych – tzw. małżeństwa konkordatowe, oraz inne kwestie odnoszące się do duszpasterstwa i edukacji.

Jakie podstawowe prawa w zakresie duszpasterstwa reguluje Konkordat w Polsce?

Konkordat gwarantuje Kościołowi swobodę w organizacji kultu publicznego jak również nienaruszalność cmentarzy katolickich, także prawo do organizacji opieki duszpasterskiej w szpitalach, zakładach opieki społecznej, więzieniach oraz istnienie duszpasterstwa wojskowego (ordynariat polowy), zaś dzieciom i młodzieży przebywającym na wypoczynku gwarantuje możliwość udziału w praktykach religijnych oraz dzień wolny od pracy w największe święta kościelne.

Jakie podstawowe prawa w zakresie edukacji zostały zapisane w Konkordacie?

W obszarze edukacji zapisy Konkordatu, gwarantują prawo do prowadzenia przez Kościół własnych szkół, w tym wyższych oraz seminariów duchownych. Przede wszystkim uznając prawo rodziców do wychowywania dzieci gwarantuje naukę religii (na zasadzie dobrowolności) w szkołach i przedszkolach prowadzonych przez administrację państwową i samorządową oraz daje możliwość posiadania przez Kościół własnych środków przekazu jak i emitowanie swych programów w publicznej radiofonii i telewizji.

¹⁸Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r. Dz. U. z 1998 r. nr 51 poz. 318.

CZĘŚĆ II

Prawo do nauczania religii w szkole polskiej

Jaka jest hierarchia norm prawnych w Polsce?

W przestrzeni legislacji przyjmuje się zasadę, iż prawo stanowi przykład systemu, uporządkowanego i niesprzecznego zbioru norm, zredagowanego w postaci przepisów prawnych, obowiązujących w danym miejscu i czasie. System prawny jest charakterystyczny dla każdego państwa, co nie znaczy, że nie pozostaje w interakcjach z systemami innych krajów bądź instytucji międzynarodowych. Uporządkowany i niespreczny system prawny, określa hierarchia norm prawnych w Polsce, zobrazowana w postaci tzw. piramidy aktów normatywnych. Akt znajdujący się wyżej jest nadrzędny w stosunku do znajdujących się niżej, co znaczy, że akt podrzędny nie może być z nim sprzeczny. W razie kolizji norm stosuje się zatem postanowienia aktu „wyższego” (z łac. *lex superiori derogat legi inferiori*).

Podstawę prawną wyznacza art. 87 Konstytucji RP z 1997r., który brzmi:

1. *Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.*
2. *Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego¹⁹.*

Przedstawione elementy „piramidy” są przykładami aktów o charakterze powszechnie obowiązujących. Należy od nich odróżnić tzw. akty normatywne o charakterze wewnętrznym (uchwały, zarządzenia art. 93 Konstytucji), których adresatami są wyłącznie jednostki organizacyjne podległe podmiotowi, który dany akt wydaje. Aktami normatywnymi powszechnie obowiązującymi są to takie, *których normy mogą być adresowane do każdego podmiotu: do obywateli, do organizacji, osób prywatnych oraz wszystkich innych podmiotów, i mogą kształtować ich sytuacje prawne, tzn. wyznaczać im obowiązki, przyznawać uprawnienia, udzielać upoważnień. Aktami powszechnie obowiązującymi są w naszym kraju: Konstytucja, ustawy, rozporządzenia z mocą ustawy, rozporządzenia (art. 87 ust. 1 Konstytucji), akty prawa miejscowego (art. 87 ust. 2 Konstytucji) oraz układy zbiorowe pracy i inne porozumienia jako tzw. umowne źródła prawa (art. 59 ust. 2)²⁰.*

Należy w tym miejscu także podkreślić fakt, iż zgodnie z art. 87 ust. 1 i art. 91 ust. 2 Konstytucji, charakter aktów powszechnie obowiązujących mają w Rzeczypospolitej Polskiej także ratyfikowane umowy międzynarodowe. *Przedmiotem regulacji umowy międzynarodowej mogą być te same sprawy, które regulują ustawy. Możliwe jest zatem, że normy zawarte w ustawie i w umowie będą z sobą niezgodne. Dlatego Konstytucja zawiera regułę kolizyjną, zgodnie z którą, jeżeli ustawy nie da się pogodzić z umową międzynarodową, jednakże tylko taką, która jest ratyfikowana w specjalnej procedurze (mianowicie na której ratyfikację wyrażono zgodę w ustawie), to należy przyznać pierwszeństwo umowie²¹.* Identyczną interpretację zapisów konstytucyjnych w omawianej kwestii podaje L. Morawski, który stwierdza, iż *wzrost rangi prawa międzynarodowego znajduje również swoje odbicie w tekście naszej nowej konstytucji. W naszym prawie ratyfikowane umowy międzynarodowe stają się częścią polskiego prawa wewnętrznego i mogą być bezpośrednio stosowane. Jeśli przy tym umowa międzynarodowa została ratyfikowana za zgodą wyrażoną w ustawie, to ma ona*

¹⁹Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., [dostęp 2.10.2018]
<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/Polski/kon1.htm>

²⁰Wronkowska S., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005, s. 44-45.

²¹Tamże, s. 45.

*pierwszeństwo przed ustawami i niższymi aktami normatywnymi*²². Wobec powyższego w piramidzie praw znajdują się także ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz umowy międzynarodowe nie wymagające ratyfikacji. Przedstawiona poniżej piramida praw, wpisuje się w powszechną zasadę stanowienia i obowiązywania poszczególnych źródeł prawa w Polsce, w różnych dziedzinach i obszarach życia.

Jakie prawa odnoszące się do wychowania zgodnego z wyznawaną wiarą gwarantuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej?

Obowiązująca aktualnie Konstytucja uchwalona 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe i ogłoszona 16 lipca tego roku w Dzienniku Ustaw (Dz.U. Nr 78 poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r. Nr 114, poz. 946). Konstytucja RP w art. 48 i 53 określa pryncypia i wytycza kierunki w jakże istotnej dla obywateli kwestii wolności i praw osobistych.

²² Morawski L., *Wstęp do prawodawstwa*, Toruń 2016, s. 99. Autor publikacji wymienia samoistne źródła prawa międzynarodowego, do których zalicza: umowy (traktaty) międzynarodowe, zwyczaj międzynarodowy (prawo zwyczajowe), a także zasady ogólne prawa międzynarodowego. Natomiast za niesamoistne (pomocnicze) źródła prawa międzynarodowego uznaje: orzecznictwo sądów międzynarodowych, doktrynę oraz deklaracje i zalecenia organizacji międzynarodowych. Jednocześnie zwraca uwagę, iż coraz częściej status źródeł prawa międzynarodowego przyznaje się prawotwórczym uchwałom organizacji międzynarodowych (np. ONZ). Por. tamże.

W art. 48 ust. 1 Ustawy zasadniczej czytamy, iż: *Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania*²³. Ogólny zapis konstytucyjny daje rodzicom prawo decydowania o kierunku wychowania dzieci, także jeśli chodzi o wychowanie światopoglądowe i religijne, które dokonuje się między innymi w ramach podjętego przez Państwo zadania wychowania i edukacji, zgodnie z art. 70 Konstytucji RP.

Jakie prawa odnoszące się do nauczania religii w polskiej szkole gwarantuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej?

W kwestii nauczania religii w polskiej szkole, fundamentalnym i jakże wyrazistym staje się zapis art. 53. Konstytucji RP. W artykule tym podkreśla się nadrzędne prawo wszystkich obywateli do zapewnienia wolności sumienia i religii (art. 53 ust. 1), następnie w kolejnych aktach normatywnych opisuje się szczegółowo wyżej uregulowaną kwestię. Dalej prawodawca stwierdza:

Art. 53 ust. 2:

*Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują*²⁴.

Już powyższy, choć ogólny zapis odnosi się do kwestii konstytucyjnego prawa do nauczania i zapewnienia pomocy religijnej osobom wierzącym, tam gdzie się znajdują. Szczegółowo omawiane zagadnienie opisane zostało w kolejnych ustępach:

Art. 53:

3. *Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.*

²³Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., art. 48 ust. 1.

²⁴ Tamże, art. 53 ust. 2.

4. *Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób*²⁵.

Należy zatem stwierdzić, iż zgodnie z art. 53 ust. 2, 3, 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej nauczania religii w polskiej szkole, wynika z konstytucyjnego prawa każdego obywatela RP i zostało zapisane w pierwszym, najważniejszym akcie normatywnym, źródle prawa obowiązującego w Polsce²⁶. Ustawa zasadnicza ze swej natury stanowi punkt odniesienia dla wszystkich ratyfikowanych umów międzynarodowych, ustaw i rozporządzeń, a także aktów prawa miejscowego.

Jak kwestię nauczania religii i wychowania reguluje Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską?

Konstytucja RP w art. 25 ust. 4 stwierdza, że *stosunki między Rzeczpospolitą Polską, a Kościołem Katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy*²⁷.

Obowiązująca umowa międzynarodowa w sposób jasny reguluje kwestię nauczania religii w ramach polskiego systemu edukacji, artykuł 12 pkt. 1 brzmi: *Uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji, Państwo gwarantuje, że szkoły publiczne podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej, organizują zgodnie z wolą zainteresowanych naukę religii w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych*²⁸. W myśl powyższego artykułu, strony zawierające umowę międzynarodową, z odpowiedzialnością podejmują zadanie zagwarantowania nauczania religii dla dzieci i młodzieży wyznania rzymsko-katolickiego, począwszy od przedszkola do szkół ponadpodstawowych.

²⁵ Tamże, art. 53 ust 3 i 4.

²⁶ Warto zauważyć, iż na przestrzeni ostatnich lat, a szczególnie po przywróceniu nauczania religii w polskiej szkole, toczy się spór na temat nauczania religii w szkołach i przedszkolach publicznych. Już w roku 1991 i 1993 Trybunał Konstytucyjny odpowiadając na skargę Rzecznika Praw Obywatelskich dwukrotnie uznał zgodność nauczania religii w szkołach publicznych z obowiązującym porządkiem prawnym (30 stycznia 1991 r. oraz 20 kwietnia 1993 r.). Zob. Krukowski J., *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*. Lublin 1993 s. 240-242.

²⁷ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r.*, art. 25 ust. 4.

²⁸ Tamże.

Czy i w jaki sposób powyższe prawo swobód religijnych nadanych przez Konkordat może być zmienione i wypowiedziane?

W debacie publicznej na przestrzeni ostatnich lat, pośród wielu postulatów, pojawia się także dotyczący konieczności zmian i wypowiedzenia, bądź zerwania obowiązującej umowy międzynarodowej, czyli Konkordatu. Ustawa zasadnicza w art. 89 dopuszcza możliwość wypowiedzenia umowy międzynarodowej i precyzuje, że zasady oraz tryb tego rodzaju działań określa odrębna ustawa. Uchwalona dnia 14 kwietnia 2000 r. Ustawa o umowach międzynarodowych określa, że decyzję w sprawie zmiany zakresu obowiązywania ratyfikowanej umowy międzynarodowej, podejmuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Rady Ministrów, zmiana powyższa wymaga zgody wyrażonej w ustawie, zgodnie z art. 89 ust. 1 i art. 90 Konstytucji RP²⁹. Należy wobec powyższej kwestii podkreślić fakt, iż obecnie obowiązujący Konkordat nie zawiera ustaleń dopuszczających możliwość wypowiedzenia go lub wycofania się. W nocie końcowej dokumentu, sygnowanej podpisem Prezydenta RP znajdujemy zapis: *Po zaznajomieniu się z powyższym Konkordatem, w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że:*

- *został on uznany za słuszny zarówno w całości, jak i każde z postanowień w nim zawartych,*
- *jest przyjęty, ratyfikowany i potwierdzony,*
- *będzie niezmiennie zachowywany*³⁰.

Norma prawa międzynarodowego dotycząca wypowiedzenia, bądź wycofania się z wcześniej zawartej umowy, która nie posiadała klauzuli wygaśnięcia, wyrażona została w art. 56 Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów z 1969 r., która weszła w życie w stosunku do Polski 1 sierpnia 1990 r., postanawiając:

1. *„Traktat, który nie zawiera postanowienia dotyczącego jego wygaśnięcia i nie przewiduje wypowiedzenia ani wycofania się z niego, nie podlega wypowiedzeniu ani wycofaniu się z niego, chyba że:*
 - a) *ustalono, że strony miały zamiar dopuścić możliwość wypowiedzenia lub wycofania się, bądź*
 - b) *prawa do wypowiedzenia lub wycofania się można domniemywać się z charakteru traktatu.*

²⁹Por. Ustawa z dnia 14 kwietnia 2000 r. o umowach międzynarodowych, Art. 25 ust. 1-5, (Dz. U. Nr 39, poz. 443).

³⁰Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r.

2. *Strona powinna notyfikować co najmniej na dwanaście miesięcy naprzód swój zamiar wypowiedzenia traktatu lub wycofania się z niego na podstawie ustępu 1*³¹.

W kolejnych artykułach cytowanego Traktatu (57-64), opisane zostały normy prawne regulujące kwestię odnoszącą się do umowy międzynarodowej w sytuacji:

- zawieszenia działania traktatu na podstawie jego postanowień lub za zgodą stron (art. 57),
- zawieszenia działania traktatu wielostronnego w drodze porozumienia tylko między niektórymi stronami (art. 58),
- wygaśnięcia lub zawieszenia działania traktatu wskutek zawarcia traktatu późniejszego (art. 59),
- wygaśnięcia lub zawieszenia działania traktatu w następstwie jego naruszenia (art. 60),
- powstania sytuacji uniemożliwiającej wykonanie traktatu, bądź określenia zasadniczych zmian okoliczności (art. 61-62),
- zerwania stosunków dyplomatycznych lub konsularnych lub powstania nowej imperatywnej normy powszechnego prawa międzynarodowego (*iuscogens*) (art. 63-64)³².

Jakie regulacje prawne odnoszące się do nauczania religii zapisane zostały w ustawach, rozporządzeniach oraz innych aktach prawnych?

W artykule 12 ust. 1 i 2 Ustawy o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku, czytamy: *1. Publiczne przedszkola i szkoły podstawowe organizują naukę religii na życzenie rodziców, publiczne szkoły ponadpodstawowe na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii decydują uczniowie.*

*2. Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania w porozumieniu z władzami Kościoła Katolickiego i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych określa, w drodze rozporządzenia, warunki i sposób wykonywania przez szkoły zadań, o których mowa w ust. 1*³³.

Warto zwrócić uwagę na zapis ust. 2, który w kwestiach szczegółowych regulujących naukę religii w drodze rozporządzenia, zakłada konieczność porozumienia z władzami Kościoła katolickiego i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, wykluczając

³¹Konwencja Wiedeńska o Prawie Traktatów z 1969 r., Dz. U. Nr 74 poz. 439. Załącznik.

³² Por. tamże.

³³ Ustawa z dnia 7 września 1991r. O systemie oświaty, Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425 z późniejszymi zmianami, Dz. U. z 2018r. poz. 1457, 1560, 1669.

zatem możliwość jednostronnych zmian rozporządzenia w odniesieniu do nauczania religii w placówkach oświatowych, przez właściwego Ministra. W praktyce ostatnich lat funkcjonuje powołana i działająca Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu RP i Konferencji Episkopatu Polski³⁴.

Warto w tym miejscu przytoczyć także zapis preambuły do Ustawy prawo oświatowe z dnia 14 grudnia 2016r., który wcześniej umieszczony był w ustawie o systemie oświaty, opisujący w sposób zasadniczy cel i zadania systemu wychowania i edukacji w Polsce, stwierdzając, iż: **nauczanie i wychowanie - respektując chrześcijański system wartości - za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki**³⁵. W świetle powyższego zapisu struktura i organizacja edukacji w polskich placówkach oświatowych, opiera się na konstytucyjnej zasadzie wolności religii i sumienia, światopoglądu i filozofii, co wyrażać się powinno w trosce o poszanowanie polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata, solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności.

Zgodnie z obowiązującą hierarchią prawa, aktami wykonawczymi, które szczegółowo regulują postanowienia opisane w Ustawie są rozporządzenia, zarządzenia, bądź uchwały, wydawane przez organy władzy wykonawczej, czyli głowę państwa, rząd, ministra. W myśl powyższej zasady prawa, również kwestia nauczania religii w przedszkolach i szkołach, została szczegółowo określona w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*. Paragraf 1 ust. 1 tegoż rozporządzenia przywołuje zapis Ustawy o systemie oświaty, określając: *W publicznych przedszkolach i oddziałach przedszkolnych w publicznych szkołach podstawowych, zwanych dalej „przedszkolami”, organizuje się naukę religii na życzenie rodziców. W publicznych szkołach podstawowych i szkołach ponadpodstawowych, zwanych dalej „szkołami”, organizuje się naukę religii i etyki:*

1) w szkołach podstawowych – za życzenie rodziców;

³⁴Komisja Wspólna przedstawicieli Rządu i Episkopatu powstała po II wojnie światowej. Początkowo (w latach 1949-56) nosiła nazwę Komisja Mieszana, później została przemianowana na Komisję Wspólną Przedstawicieli Rządu RP i Konferencji Episkopatu Polski. Została powołana w celu utrzymania stałych kontaktów między rządem i Konferencją Episkopatu Polski dla rozwiązywania problemów dotyczących stosunków między państwem i Kościołem. Od 1999 r. spotkania odbywają się naprzemiennie w gmachu Episkopatu Polski i siedzibach rządowych lub ministerialnych. Wcześniej odbywały się w kancelarii Prezesa Rady Ministrów, [dostęp 9. 10. 2018] <https://episkopat.pl/komisja-wspolna-rzadu-i-episkopatu/>

³⁵ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe, Dz. U. 2017 poz. 59.

- 2) w szkołach ponadpodstawowych – na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletniości o pobieraniu nauki religii i etyki decydują uczniowie³⁶.

Zgodnie z przedstawioną powyżej piramidą praw obowiązujących w Polsce, na samym dole aktów normatywnych, regulujących nauczanie religii w szkołach i przedszkolach publicznych, znajdują się akty prawa miejscowego, wydawane przez organy samorządu terytorialnego, np. radę gminy, radę powiatu, sejmik wojewódzki etc. oraz terenowe organy administracji rządowej, między innymi Wojewodę, bądź w odniesieniu do edukacji, Kuratora Oświaty. Ze względu na ich charakter lokalny i bardzo często czasowy, trudno w tym miejscu wskazać konkretne regulacje prawne związane z kompetencjami wspomnianych organów samorządów i administracji.

Czym jest model konfesyjny i akonfesyjny w szkolnym nauczaniu religii?

O ile w jednym kraju czy regionie jakiegoś kraju nauczanie religii ma kształt (jeszcze) przeważnie katechetyczny, to w innym kraju czy w innym regionie opiera się na koncepcji religioznawczej. O ile tu ma charakter konfesyjny, to tam ponadkonfesyjny lub czasem nawet międzyreligijny. W jednym kraju jest przedmiotem obowiązkowym, w innym – obowiązkowo-fakultatywnym, a w jeszcze innym przedmiotem nadobowiązkowym³⁷.

Przyjmując jako kryterium miejsce nauczania w systemie szkolnym i organizacyjnym wyróżnia się modele³⁸:

- religia jako przedmiot obowiązkowy – religia jest zwyczajnym przedmiotem edukacji szkolnej, obowiązującym wszystkich uczniów – z wyjątkiem tych, których rodzice (lub oni sami w określonym wieku) złożą wyraźne oświadczenie woli, że nie życzą sobie, aby ich dzieci (lub oni sami) uczęszczały (-li) na naukę religii,
- religia jako przedmiot fakultatywny – pobieranie nauki religii przez uczniów uzależnione jest od pozytywnego oświadczenia woli rodziców lub ich samych³⁹, nauczanie konfesyjne religii może być zastąpione prywatnym/pozaszkolnym

³⁶Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, Dz. U. Nr 36, poz. 155, ze zmianami: z 1993 r. – Dz. U. Nr 83, poz. 390, z 1999 r. – Dz. U. Nr 67, poz. 753, z 2014 r. – Dz. U. poz. 478 oraz z 2017 r. – Dz. U. poz. 1147.

³⁷ Spiegel E., *Nauczanie religii w szkole publicznej. Mowa obrończa w perspektywie europejskiej*, „Keryks” 1 (2002), s. 233-234.

³⁸ Por. Pajer F., *Nauczanie religii w europejskich systemach oświatowych*, „Przegląd Powszechny” 6 (1992), s. 393-395.

³⁹ Tamże.

nauczaniem lub istnieniem szkolnego systemu zastępczego, np. lekcje etyki i moralności. Każda grupa musi troszczyć się o swoje lekcje. Dominujące wspólnoty religijne mają takie same prawa jak mniejszości religijne⁴⁰. Odpowiedzialność za organizację, program nauczania, przygotowanie kadry, kontrola spoczywa na wspólnotach,

- nauczanie religii odbywa się poza szkołą lub ma charakter przedmiotu pozaprogramowego.

Przyjmując jako kryterium związek ze wspólnotą wyznaniową dzielono na⁴¹: konfesyjne, akonfesyjne, pozaszkolne.

W konfesyjnym nauczaniu – biorąc pod uwagę stopień realizacji funkcji eklezjalnych – wskazywano modele: konfesyjno-katechumenalny, ponadkonfesyjny i konfesyjno-dialogiczny⁴².

Kierując się przypisywanymi celami wyróżniano⁴³:

- *education intro religion* – konfesyjne nauczanie religii – wprowadza uczniów w jedną tradycję wiary, co w dużej mierze rozumie się jako katechezę w szkole, gdzie odpowiedzialność spoczywa na państwie,
- *education about religion* – poznanie religii – rozumie się jako przekaz wiedzy o religii, religioznawstwo i jej znaczenie dla wyznawców; odpowiedzialność państwa,
- *education from religion* – w proces nauczania włącza subiektywne doświadczenie moralne i religijne uczniów dając im możliwość świadomego wyboru, które kształtuje tożsamość; akcenty zostają położone na realizację zasad wiary; określa się mianem uczenia się wiary w miejsce uczenia się o religii. Poszukiwania pośród wielu opcji, także duchowych, mieszania wartości i norm społecznych.

W określaniu modelu proponuje się, by wziąć pod uwagę powszechność występowania oraz zasadnicze tendencje obowiązujące w europejskim nauczaniu religii. Mówi o podejściu religioznawczym (*religious studies approach*) oraz o podejściu wyznaniowym lub konfesyjnym (*denominational or confessional approach*). Różnica zawiera się w treści nauczania religii, jak i w przygotowaniu nauczycieli, programów nauczania, podręczników i materiałów

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Por. Charytański J., *Lekcja religii w Europie*, „Ateneum Kapłańskie” 84 (1992), s. 196-198.

⁴² Milerski B., *Religia a szkoła. Status edukacji religijnej w szkole w ujęciu ewangelickim*, Warszawa 1998, s. 279.

⁴³ Por. Grimmith M., *Religious Education and the Ideology of Pluralism*, „British Journal of Religious Education” 16 (1994), 3, s. 133-147; A. Jodicke, *Religionsunterricht in Europa*, w: *Studia Religiosa Helvetica Jahrbuch t. 8/9: L'Europe des Religions. Eléments d'analyse des champs religieux européens*, red. R. Friedli, M. Schneuwly Purdie, Bern–Berlin–Bruxelles–Frankfurt am Main–New York–Oxford–Wien 2002/2003, s. 139; P. Schreiner, *Religious Education in the European Context*, w: *Religious Education in Europe. Situation and current in School*, red. E. Kuyk, R. Jensen, D. Lankshear, E. Loh Manna, P. Schreiner, Oslo 2007, s. 9.

dydaktycznych oraz głównej odpowiedzialności leżącej po stronie wspólnot religijnych lub też władz państwowych⁴⁴. Termin konfesyjność bywa jednak różnie rozumiany. Wynika z prawa rodziców do religijnego wychowania zgodnie z własnymi przekonaniami, coraz częściej wiąże się jednak z postawami i przekonaniami nauczycieli aniżeli uczniów; wpływ wywiera też ruch ekumeniczny, także islam wpływający na zainteresowanie treściami innych wyznań oraz religii powoduje zmianę na model ponadkonfesyjny czy międzyreligijny lub przedmiot z zakresu historii, kultury, filozofii.

Jakie prawa w kwestii autonomii opracowywania i realizacji programów nauczania religii gwarantuje Kościołom i związkom wyznaniowym polskie prawo?

Szczegółowe regulacje prawne dotyczące organizacji nauki religii w publicznych placówkach oświatowych, odnoszą się także do kwestii obowiązujących programów i podręczników. W art. 12 pkt. 2 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską zostało zapisane, iż odpowiedzialnym za opracowanie programu nauczania religii katolickiej jest władza kościelna, która następnie podaje do wiadomości kompetentnej władzy państwowej obowiązujące dokumenty programowania dydaktycznego i katechetycznego. Odpowiednio rozporządzenie MEN w § 4 stanowi, *nauczanie religii odbywa się na podstawie programów opracowanych i zatwierdzonych przez właściwe władze kościołów i innych związków wyznaniowych i przedstawionych Ministrowi Edukacji Narodowej do wiadomości. Te same zasady stosuje się wobec podręczników do nauczania religii*⁴⁵. Powyższa regulacja prawna gwarantuje autonomię władz kościelnych w opracowaniu programów i podręczników do nauczania religii, a także jest wyrazem konstytucyjnej zasady poszanowania niezależności Kościoła w zakresie treści nauczania. Przekazanie do wiadomości kompetentnej władzy państwowej obowiązującego programu nauczania oraz podręczników, wynika z faktu spójności procesu edukacyjnego w placówkach oświatowych.

Czy Rada Pedagogiczna dopuszcza do użytku szkolnego programy i podręczniki do religii?

Obecnie obowiązujące prawo oświatowe, zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej dnia 21 marca 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole*

⁴⁴ Schreiner P., *Religious Education in the European Context*, dz. cyt., s. 11.

⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 4.

programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników, nakłada na Radę Pedagogiczną konieczność zatwierdzania programów nauczania oraz podręczników. W przypadku programów i podręczników do religii Dyrektor szkoły na podstawie przekazanej informacji od nauczyciela religii umieszcza dany program w Szkolnym Zestawie Programów na dany rok i przedstawia Radzie Pedagogicznej do wiadomości. Zgodnie z kompetencjami określonymi w *Dyrektorium Katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce*, Komisja Wychowania Katolickiego odpowiada za przygotowanie oraz zatwierdzanie programów i podręczników do nauczania religii. Kompetencje zatwierdzania programów autorskich przysługują także biskupowi diecezjalnemu w obrębie całej lub części diecezji⁴⁶. Szczegółowe wskazania i procedurę zatwierdzania programów, podręczników oraz innych pomocy katechetycznych zostały określone w *Regulaminie zatwierdzania programów nauczania i podręczników w szkolnym nauczaniu religii dzieci i młodzieży*, uchwalonym przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w dniu 20 IX 2001r⁴⁷.

Jaką rolę i zadania pełnią wizytatorzy nauki religii?

Zgodnie z § 11 pkt. 1, rozporządzenia MEN *Do wizytowania lekcji religii upoważnieni są odpowiednio wizytatorzy wyznaczeni przez biskupów diecezjalnych Kościoła Katolickiego i właściwe władze zwierzchnie pozostałych kościołów i innych związków wyznaniowych. Lista tych osób jest przekazana do wiadomości organom sprawującym nadzór pedagogiczny*⁴⁸. W myśl cytowanego przepisu nie każdy proboszcz z mocy pełnionego urzędu kościelnego ma prawo do wizytowania lekcji religii, lecz prawo to przysługuje tym osobom, także proboszczom, którzy zostali wyznaczeni przez biskupa diecezjalnego lub inne władze zwierzchnie kościołów do wizytowania nauczania religii. Nie zostały dotychczas sprecyzowane kryteria i wymagania kwalifikacyjne, które powinien posiadać kandydat na wizytatora nauki religii. *Można odwołać się przez analogię do praktyk i wytycznych nadzoru w oświacie, stawiając następujące wymagania kwalifikacyjne:*

- *stopień awansu zawodowego nauczyciela mianowanego lub dyplomowanego;*
- *wykształcenie wyższe magisterskie teologiczne;*

⁴⁶ Por. PDK 96, 146.

⁴⁷ Por. *Regulamin zatwierdzania programów nauczania i podręczników w szkolnym nauczaniu religii dzieci i młodzieży* uchwalony przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski w dniu 20 września 2001 r., w: Tomasiak P., (red.) *W trosce o dobre podręczniki, Vademecum dla autorów i recenzentów podręczników katechetycznych*, Kraków 2003, s. 11-15.

⁴⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 11 pkt. 1.

- *ukończone formy doskonalenia w zakresie administracji lub zarządzania;*
- *odpowiedni staż pracy katechetycznej*⁴⁹.

Wizytatorzy mianowani przez kompetentną władzę kościelną sprawują nadzór merytoryczny, którego celem w odniesieniu do nauczania religii rzymskokatolickiej jest przede wszystkim doskonalenie systemu katechizacji z ukierunkowaniem na rozwój wiary ucznia i doprowadzenie do dojrzałej wiary, a także formowanie katechetów do głębokiej wiary i wiedzy, aby stawali się świadkami Chrystusa we współczesnej rzeczywistości. Do istotnych zadań nadzoru katechetycznego należy:

- nadzór merytoryczny i metodyczny nad katechetami;
- sprawdzanie jakości nauczania i wychowania religijnego;
- organizacja spraw personalnych i katechezy w szkole i w parafii;
- koordynacja szkolnego nauczania religii z katechezą sakramentalną w parafiach;
- nadzór nad katechezą dorosłych i organizacją rekolekcji dla dzieci i młodzieży;
- koordynacja szkolnych rekolekcji wielkopostnych;
- organizacja kształcenia i doksztalcania katechetów, prowadzenie stałej formacji katechetycznej kapłanów, siostr zakonnych;
- organizowanie kongregacji, konferencji szkoleniowych i warsztatów metodycznych we współpracy z ośrodkami doskonalenia nauczycieli;
- gromadzenie informacji o pracy katechetów w celu dokonywania oceny ich pracy;
- przygotowywanie i rozprowadzanie pomocy katechetycznych;
- organizowanie konkursów i olimpiad z wiedzy religijnej;
- dokonywanie analizy sytuacji środowiskowej, w której ma się odbywać katechizacja;
- wykonywanie innych zadań zleconych przez biskupa diecezjalnego⁵⁰.

Jaka jest podstawa prawna określająca kryteria i wymagania kwalifikacyjne nauczycieli religii?

Status prawny nauczyciela religii w szkole określają umowy Państwo-Kościół:

- Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską podpisany w dniu 28 lipca 1993 r. Dz.U. RP Nr 51, poz. 318 z 1998 r.
- Ustawa o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 8 stycznia 1998 r. Dz.U. RP Nr 12 poz. 42 z 1998 r.

⁴⁹ Gogolik M., *Nadzór i wsparcie pedagogiczne w katechezie*, Studia Bydgoskie 7 (2013), s. 92.

⁵⁰ Por. PDK 137.

- Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii.

Z państwowych aktów prawnych do najważniejszych należą:

- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela ze zmianami tekst jednolity ogłoszony 22 maja 2018 r. Dz.U. RP z 2018 r. poz. 967.
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. ogłoszona 31 lipca 2018 r. Dz.U. RP z 2018 poz. 1457, 1560, 1669.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 czerwca 1999 r. zmieniające rozporządzenie z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych. Dz.U. RP Nr 67, poz. 753 z 1999 r.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. Dz.U. RP 6 lutego 2012 r., poz. 131.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r., Prawo oświatowe. Dz.U. RP z 11 stycznia 2017r. poz. 59.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli. Dz.U. RP 2017, poz. 1575.

Jak prawo polskie reguluje kwestię organizacji i udziału dzieci i młodzieży w rekolekcjach?

Istotną kwestią dotyczącą warunków i organizacji nauki religii w szkołach, uregulowaną w przepisach prawa państwowego, jest prawo do zwolnienia z zajęć szkolnych uczniów uczęszczających na lekcje religii, w celu odbycia trzydniowych rekolekcji wielkopostnych, jeżeli jest to zgodne z praktyką danego kościoła lub innego związku wyznaniowego. Szczegóły zostały zapisane w paragrafie 10, rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 czerwca 2017 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, gdzie czytamy:

1. *Uczniowie uczęszczający na naukę religii mają prawo do zwolnienia z zajęć szkolnych w celu odbycia trzydniowych rekolekcji wielkopostnych, jeżeli rekolekcje te stanowią praktykę danego kościoła lub innego związku wyznaniowego. W czasie trwania rekolekcji szkoła nie jest zwolniona z realizowania funkcji opiekuńczej i wychowawczej.*

2. *Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do rekolekcji organizowanych w innym terminie.*
3. *O terminie rekolekcji dyrektor szkoły powinien być powiadomiony przez organizujących rekolekcje na co najmniej miesiąc przed terminem rozpoczęcia rekolekcji.*
4. *Jeżeli na terenie szkoły jest prowadzona nauka religii więcej niż jednego kościoła lub innego związku wyznaniowego, powinny one dążyć do ustalenia wspólnego terminu rekolekcji.*
5. *Szczegółowe zasady dotyczące organizacji rekolekcji, jak również inny termin rekolekcji, są przedmiotem odrębnych ustaleń między organizującymi rekolekcje a szkołą⁵¹.*

Kto w świetle polskiego prawa odpowiada za organizację rekolekcji szkolnych?

Prawo polskie nie precyzuje i nie wskazuje z tytułu organizatora rekolekcji. W praktyce przyjęła się zasada, iż to parafia i proboszcz, jako odpowiadający za katechizację na terenie parafii, zgodnie z Kodeksem Prawa Kanonicznego, pozostający w bezpośrednim związku ze szkołą, jest odpowiedzialny za planowanie, organizację i przebieg rekolekcji, chyba że został wskazany inny organizator.

- *parafia macierzysta (zamieszkanie dzieci i młodzieży),*
- *parafia "szkolna", związana z lokalizacją obiektu szkolnego,*
- *Trzecia ewentualność zaistnieje wtedy, gdy szkoła zlokalizowana jest wprawdzie w granicach sąsiadującej parafii, ale w wyniku porozumienia pomiędzy proboszczami, ten drugi obejmuje "patronat" nad daną szkołą, co może być podyktowane np. tym, że zdecydowana większość uczniów przynależy do parafii, której jest duszpasterzem.*

Praktyka określenia innego organizatora rekolekcji szkolnych niż parafia, dotyczy zwłaszcza sytuacji planowania i przeprowadzenia rekolekcji „centralnych–miejskich”, dla poszczególnych szkół w wyznaczonym miejscu.

⁵¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 10.

Czy rekolekcje można zorganizować w innym okresie niż Wielki Post?

Wprowadzone zmiany, zgodnie z uzasadnieniem Ministra Edukacji Narodowej, w ust. 1 i 2 doprecyzowują przepisy w zakresie organizacji pracy szkoły w dniach, w których odbywają się rekolekcje wielkopostne, a także umożliwiają zorganizowanie rekolekcji dla uczniów w innym terminie. Zostało także usunięte stwierdzenie „trzy kolejne dni”, co stanowi podstawę do możliwości organizacji rekolekcji w dowolnym przedziale czasowym, także w formie wybranych dni w roku kalendarzowym⁵².

Czy można tylko częściowo zwolnić uczniów z zajęć szkolnych w celu udziału rekolekcjach?

Zgodnie z obowiązującym prawem § 10 pkt. 5 Rozporządzenia MEN w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii, szczegóły dotyczące organizacji rekolekcji, są przedmiotem odrębnych ustaleń między organizującymi rekolekcje a szkołą, dlatego istnieje możliwość skorzystania tylko z częściowego zwolnienia z zajęć szkolnych, np. w sytuacji, gdy program rekolekcji ogranicza się tylko do 1 lub 2 godzinnych spotkań.

Czy rekolekcje można zorganizować np. w budynku szkoły?

Przepisy prawa nie regulują także kwestii odnoszącej się do miejsca organizowania i odbywania rekolekcji. Organizatorzy zatem, w myśl § 10 pkt. 5 mogą porozumieć się ze szkołą lub inną placówką, co do miejsca prowadzenia spotkań rekolekcyjnych, np. korzystania z sal i pomieszczeń szkolnych.

Czy w szkole można umieszczać symbole religijne?

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w placówkach oświatowych na terenie Polski w § 12 stwierdza: *W pomieszczeniach szkolnych może być umieszczony krzyż. W szkole można także odmawiać modlitwę przed i po zajęciach. Odmawianie modlitwy w szkole powinno być wyrazem wspólnego dążenia uczniów oraz taktu i delikatności ze strony nauczycieli i wychowawców*⁵³.

⁵² Por. tamże, Fragmenty uzasadnienia zmian, Dz. U. 14.06.2017, poz. 1147.

⁵³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 12.

W debacie publicznej, nie tylko w Polsce temat dotyczący umieszczania symboli religijnych w przestrzeniach publicznych, budził i budzi ciągle emocje. Prawo konstytucyjne, jak zostało to przedstawione powyżej, gwarantuje obywatelom wolność wyznania, które wyraża się między innymi w uzewnętrznianiu indywidualnym lub z innymi, prywatnie lub publicznie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie, a prawo do wolności uzewnętrzniania religii może być ograniczone, jedynie na drodze ustawy z przyczyn wyższej konieczności (Konstytucja RP art. 53. 1, 5). Przykładem ożywionej dyskusji publicznej w omawianej materii, który warto w tym miejscu przytoczyć, może być chociażby orzeczenie Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w tzw. sprawie Lautsi, z marca 2011 r. Trybunał uznał, że krzyż jest symbolem nie tylko religijnym, ale i kulturowym, przynależnym dziedzictwu obecnemu na całym kontynencie europejskim. Tym samym Wielka Izba Trybunału stwierdziła, że obecność krzyża, we włoskich szkołach nie narusza ani niczyjej wolności myśli, sumienia i religii, ani prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami.

Warto w tym miejscu skorzystać z opinii prawnej w sprawie ekspozycji krzyży w szkole na wniosek grupy osób, przygotowanej przez Ordo Iuris 05.11.2019.

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, przestrzegającym zasady legalizmu (art. 2 i 7 Konstytucji RP z 1997 r.), zgodnie z którą organy i instytucje publiczne, w tym szkoły, mają obowiązek przestrzegania obowiązującego porządku prawnego, co wyraża się w działaniu na podstawie i w granicach prawa. Obowiązywanie zasady legalizmu oznacza, że wymienione podmioty, w tym szkoły, nie mają obowiązku przestrzegania norm i zasad, które nie są wyrażone w przepisach prawa powszechnie obowiązującego lub do których wspomniane przepisy nie odsyłają lub nie nawiązują. Wyżej wymienionym podmiotom nie wolno realizować zasad i norm, które są sprzeczne z obowiązującym porządkiem prawnym.

- 1. Polskie prawo wprost dopuszcza obecność krzyża w szkole*
- 2. Wymóg zachowania bezstronności światopoglądowej przez dyrekcję szkoły*
- 3. Ustawowy obowiązek nauczania o chrześcijańskim dziedzictwie Narodu*
- 4. Ekspozowanie krzyża w szkole nie narusza praw osób trzecich, w tym ich dóbr osobistych*
- 5. Odmowa ekspozowania krzyży w szkole może stanowić naruszenie praw osób o światopoglądzie chrześcijańskim*
- 6. Rekomendowany sposób postępowania*
- 7. Stanowisko:*

- a. *Wolność zawieszania krzyży w szkołach oraz innych budynkach publicznych potwierdza Konstytucja RP, Europejska Konwencja Praw Człowieka i inne akty prawa powszechnie obowiązującego. Stanowisko takie podzielają m.in. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu, polski Trybunał Konstytucyjny oraz Sąd Najwyższy.*
- b. *Polskie prawo wprost potwierdza możliwość ekspozycji krzyży w szkole.*
- c. *Szkoły realizują ustawowy obowiązek nauczania o chrześcijańskim dziedzictwie Narodu, a obecność krzyża w przestrzeni szkolnej może być jedną z form realizacji tego obowiązku.*
- d. *Władze publiczne, w tym dyrekcja szkoły, pozostając bezstronne w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, powinny umożliwiać realizację wolności sumienia i religii także poprzez ekspresję symboli religijnych.*
- e. *Obecność symboli religijnych w szkole nie narusza praw osób trzecich, w tym wyznających inne religie.*
- f. *Usunięcie krzyża lub odmowa jego powieszenia pomimo wniosku osób wierzących może stanowić naruszenie ich dóbr osobistych i naraża szkołę na odpowiedzialność prawną lub finansową.*
- g. *Ekspozycja krzyży w przestrzeni szkolnej jest zgodna z prawem, zaś brak ekspozycji może stanowić naruszenie praw chrześcijan, a więc być niezgodne z prawem⁵⁴.*

Czy w placówkach oświatowych mogą działać organizacje wyznaniowe?

W polskiej regulacji prawnej, odnoszącej się do nauczania religii w placówkach publicznych, znajdziemy również wytyczne dotyczące możliwości prowadzenia na terenie szkoły organizacji wyznaniowych. W § 7 pkt. 3 przedmiotowego rozporządzenia MEN, czytamy: *Nauczyciel religii może prowadzić na terenie szkoły organizacje o charakterze społeczno-religijnym i ekumenicznym na zasadach określonych w art. 86 ustawy z dnia*

⁵⁴ Opinia prawna w sprawie ekspozycji krzyży w szkole na wniosek grupy osób, <https://ordoiuris.pl/edukacja/opinia-prawna-w-sprawie-ekspozycji-krzyzy-w-szkole-na-wniosek-grupy-osob> [dostęp 06.07.2023].

14 grudnia 2016r. – Prawo oświatowe. Z tytułu prowadzenia organizacji nie przysługuje mu dodatkowe wynagrodzenie⁵⁵.

Czy na świadectwie szkolnym umieszcza się ocenę z religii?

Równie istotnym zagadnieniem organizacji nauki religii w szkołach publicznych jest kwestia oceniania na lekcjach religii. W przedmiotowe Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej w § 9 pkt. 1 i 3 stanowi w sposób następujący: 1. *Ocena z religii lub etyki umieszczana jest na świadectwie szkolnym bezpośrednio po ocenie ze sprawowania. W celu wyeliminowania ewentualnych przejawów nietolerancji nie należy zamieszczać danych, z których wynikałoby, na zajęcia z jakiej religii (bądź etyki) uczeń uczęszczał (...)* 3. *Ocena z religii (etyki) jest wystawiana według skali ocen przyjętej w danej klasie.*⁵⁶. Powyższy zapis jest bardzo ogólny i odnosi się jedynie do ocen na świadectwie, bez wskazania także skali ocen. Szczegółowy opis procedury i zakresu oceniania w placówkach oświatowych, znajdziemy w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej, który działając na podstawie rozdziału 3a *Ocenianie, klasyfikowanie i promowanie uczniów w szkołach publicznych*, Ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty, określa warunki i sposób oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów⁵⁷. W obowiązującym rozporządzeniu z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych (Dz.U. z 11 maja 2007 r. Nr 83 poz. 562) w paragrafie 1 pkt. 5 czytamy: *Zasady oceniania z religii i etyki określają odrębne przepisy*⁵⁸.

W myśl przepisów prawa, stanowiących: *w celu wyeliminowania ewentualnych przejawów nietolerancji nie należy zamieszczać danych, z których wynikałoby, na jakie zajęcia, z jakiej religii (bądź etyki) uczeń uczęszczał*, ponieważ nie można dokonać oceny opisowej z religii nie ujawniając, czy uczeń uczęszczał na religię czy etykę, obowiązuje zasada, iż na zajęciach z religii nie stosuje się ocen opisowych. Zapis powyższy nakłada obowiązek zachowania odpowiednich procedur szczególnie podczas wypisywania świadectw szkolnych.

⁵⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 7 pkt. 3.

⁵⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 9 pkt. 1.

⁵⁷ Ocenianie, klasyfikowanie i promowanie uczniów, [dostęp 30. 10. 2018] <https://men.gov.pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/sprawdzian-i-egzamin/ocenianie-klasyfikowanie-i-promowanie-uczniow.html>

⁵⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych § 1 pkt. 5, Dz. U. z 11 maja 2007 r. Nr 83 poz. 562 z późn. zm.

Nie należy wprowadzać jakichkolwiek dodatkowych informacji ujawniających, czy ocena dotyczy religii czy etyki, a zatem niezgodne z przepisami jest w zamieszczonym na świadectwie określeniu „religia/etyka” skreślenie lub podkreślenie jednego z przedmiotów. Natomiast w sytuacji, gdy uczeń nie uczestniczył ani w zajęciach z religii, ani z etyki, na świadectwie szkolnym w miejscu przeznaczonym na ocenę z przedmiotu należy wstawić kreskę, bez jakichkolwiek dodatkowych adnotacji.

W cytowanym rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w paragrafie 9, punkcie 4, czytamy: *Uczniowie korzystający z nauki religii lub etyki organizowanej przez organy prowadzące szkoły zgodnie z § 2 ust. 2-4 i § 3 ust. 2 otrzymują ocenę z religii (etyki) na świadectwie wydawanym przez szkołę, do której uczęszczają, na podstawie zaświadczenia katechety lub nauczyciela etyki*⁵⁹. Przepis powyższy dotyczy w szczególności wpisu oceny z religii/etyki na świadectwie szkolnym uczniom, którzy na wyżej wymienione zajęcia uczęszczają do pozaszkolnych punktów katechetycznych lub w grupach międzyszkolnych, gdyż formy te należy traktować jako zajęcia prowadzone w ramach systemu oświaty i pod pedagogicznym nadzorem władz oświatowych⁶⁰.

⁵⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 9 pkt. 4.

⁶⁰ Zob. Informacja MEN w sprawie ocen z religii w roku szkolnym 1999/2000, Pismo okólne Departamentu Kształcenia i Wychowania MEN z dnia 21 listopada 1999 r., nr DKW-4036-25/99/GP.

CZĘŚĆ III

Prawa rodziców w wychowaniu i szkole

Jakie prawa mają rodzice do wychowania zgodnie z wiarą i wyznawanymi wartościami w polskiej szkole?

W art. 48 ust. 1 Ustawy zasadniczej czytamy, iż: *Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania*⁶¹. Ogólny zapis konstytucyjny daje rodzicom prawo decydowania o kierunku wychowania dzieci, także jeśli chodzi o wychowanie światopoglądowe i religijne, które dokonuje się między innymi w ramach podjętego przez Państwo zadania wychowania i edukacji, zgodnie z art. 70 Konstytucji RP. Zapis powyższy został powtórzony również w art. 53. Konstytucji RP, w punkcie 5 i 6, gdzie czytamy:

⁶¹Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., art. 48 ust. 1.

5. *Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.*
6. *Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób⁶².*

Należy podkreślić, iż szkoła oraz inne instytucje Państwa pełnią rolę służebną, wspomagającą rodziców w wychowaniu, a także powinny (...) promować integralne ujęcie ludzkiej seksualności, (...) kształtować postawy prorodzinne, (...), a nauczyciele powinni zmierzać do tego, by uczniowie doceniali wartość rodziny⁶³.

Jaki wpływ na treści przekazywane w szkole mają rodzice? Czy rodzice mogą nie zgodzić się na udział dziecka w zajęciach szkolnych, które naruszają wolność sumienia i wyznawanych wartości?

Rodzice zarówno indywidualnie, jak i poprzez reprezentację, którą stanowi rada rodziców mają pełne prawo uczestniczyć w strukturze edukacyjno-wychowawczej, decydując o kształcie prowadzonej działalności. Rodzice zatem mają prawo sprawdzić, kto prowadzi zajęcia, zarówno personalnie, jak i organizacje pozarządowe (stowarzyszenia, fundacje), które działają na terenie szkoły. Ministerstwo Edukacji Narodowej stwierdza jednoznacznie: „Obowiązkiem dyrektora szkoły jest uzyskanie zgody rodziców na działalność stowarzyszeń i organizacji na terenie szkoły. Jeśli rodzice wiedzą o tym, że dziecko w szkole uczestniczy w wydarzeniu niezgodnym z ich wartościami, mają oni prawo wyrazić swój stanowczy sprzeciw. W razie wątpliwości mają również prawo zgłosić się do kuratorium oświaty⁶⁴. Obowiązuje tutaj zasada dwustopniowości ochrony prawa rodziców do wychowania dzieci. Pierwszym stopniem jest wskazana wyżej konieczność wyrażenia przez radę rodziców pozytywnej opinii przed podjęciem działalności organizacji na terenie szkoły. Z drugim stopniem mamy do czynienia w przypadku wyrażenia przez radę rodziców pozytywnej opinii w przedmiocie podjęcia działalności w szkole przez daną organizację. Takie „otwarcie drzwi”

⁶² Tamże, art. 53 ust 3 i 4.

⁶³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej z dnia 14 lutego 2017 r.

⁶⁴ Ostrowska A., *Zasady działania stowarzyszeń i organizacji w szkole – informacja MEN*, www.gov.pl/web/edukacja [dostęp 24.10.2018].

do placówki osobom trzecim nie oznacza konieczności uczestniczenia dziecka we współprowadzonych przez ich przedstawicieli zajęciach innych niż obowiązkowe. Do tego bowiem konieczna jest zawsze indywidualna zgoda rodzica⁶⁵. Prawo rodziców do ochrony wychowania dzieci, obowiązuje w przestrzeni szkolnej zwłaszcza, w odniesieniu do prowadzonych zajęć dodatkowych, programu wychowawczo-profilaktycznego oraz przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie”. W kwestii przedmiotu WDŻ, prawo polskie daje rodzicom możliwość, aby w każdym roku szkolnym przed przystąpieniem do realizacji zajęć nauczyciel prowadzący zajęcia wraz z wychowawcą klasy przeprowadza co najmniej jedno spotkanie informacyjne z rodzicami uczniów niepełnoletnich oraz z uczniami pełnoletnimi. Nauczyciel jest obowiązany przedstawić pełną informację o celach i treściach realizowanego programu nauczania, podręcznikach szkolnych oraz środkach dydaktycznych⁶⁶.

Czy w Polskim prawie oświatowym określono neutralność i świeckość szkoły?

Polska Konstytucja nie wprowadza zasady „świeckości państwa”, czy jego „neutralności”, które zakazywałyby ekspresji religijnej w przestrzeni publicznej – w tym szkolnej. Wręcz przeciwnie, obowiązująca ustawa zasadnicza nakłada na władze publiczne obowiązek zapewnienia możliwości wyrażania przekonań religijnych w życiu publicznym oraz zachowania dziedzictwa narodowego, na które składa się także kultura „zakorzeniona w chrześcijańskim dziedzictwie”. Warto pamiętać, że po 1989 r. polskie ustawodawstwo wyraźnie zerwało z obowiązującą w okresie PRL zasadą „świeckości szkoły”, a więc nie można obowiązujących przepisów prawa rozumieć w duchu założeń wyraźnie odrzuconych przez ustawodawcę⁶⁷.

Czy rodzice mają prawo złożyć wniosek do dyrekcji szkoły z prośbą o udział dziecka w lekcji religii?

Podstawową kwestią, którą reguluje prawodawstwo polskie, jest forma organizacji lekcji religii na podstawie deklaracji rodziców, co zostało wyrażone w art. 12 ust. 1 Konkordatu oraz w art. 12 Ustawy o systemie oświaty, a szczegółowe kwestie wyjaśnia paragraf

⁶⁵ Art. 86 ust. 2, art. 109 Ustawy Prawo Oświatowe.

⁶⁶ § 5 ust. 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego z dnia 12 sierpnia 1999 r.

⁶⁷ Por. Dorosiński R., Zych T., Dyda K., Prawa rodziców w szkole. Przewodnik. [prawa_rodzicow_w_szkole\[1946\].pdf](#) [dostęp 24.06.2023].

I omawianego Rozporządzenia w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii. Nowelizacja tegoż rozporządzenia w ostatnich latach wprowadziła nowe treści, pozwalające jednoznacznie interpretować przepisy i tak § 1 stanowi:

1. *W publicznych przedszkolach i oddziałach przedszkolnych w publicznych szkołach podstawowych, zwanych dalej „przedszkolami”, organizuje się naukę religii na życzenie rodziców. W publicznych szkołach podstawowych i szkołach ponadpodstawowych, zwanych dalej „szkołami”, organizuje się naukę religii i etyki:*
 - a. *w szkołach podstawowych – na życzenie rodziców;*
 - b. *w szkołach ponadpodstawowych – na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletniości o pobieraniu nauki religii i etyki decydują uczniowie.*
2. *Życzenie, o którym mowa w ust. 1, jest wyrażane w formie pisemnego oświadczenia. Oświadczenie nie musi być ponawiane w kolejnym roku szkolnym, może jednak zostać zmienione*⁶⁸.

Obecny zapis jest określa szczegóły formy deklaracji wyrażenia życzenia rodziców o uczestnictwie dziecka w lekcjach religii. Wskazanie na konieczność złożenia pisemnego oświadczenia rozwiewa wszelkie wątpliwości i porządkuje kwestie administracyjne. Pisemne oświadczenie dotyczy także woli uczestnictwa uczniów pełnoletnich w zajęciach z religii. Rozporządzenie nie podaje jednak konkretnego wzoru owego oświadczenia, dlatego w praktyce może to wyglądać różnie. Stosuje się wewnątrzszkolne wypracowane formularze bądź umieszczenie zapytania o udział w lekcji religii w kwestionariuszu ucznia lub w formie listy zbiorczej, choć ta ostatnia forma może być trudna do zaakceptowania w związku z ochroną danych osobowych, a w tym przypadku danych wrażliwych. Omawiany zapis ust. 2 wskazuje także na fakt, że raz złożone oświadczenie, najczęściej na początku konkretnego etapu edukacyjnego, nie musi być ponawiane w kolejnych latach, choć może być zmienione.

Warto zwrócić uwagę na wspomniany zapis, bowiem w praktyce szkolnej funkcjonuje praktyka ponawiania każdego roku składanego oświadczenia, na podstawie interpretacji możliwości zmiany decyzji. Norma prawna opisana w § 1 nie podejmuje kwestii związanych ze wskazaniem, kto powinien odpowiadać za przygotowanie i zbieranie pisemnych oświadczeń rodziców dotyczących uczestnictwa dzieci w nauce religii. Jeżeli jednak, zgodnie z art. 68

⁶⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych. Dz.U. RP Nr 36, poz. 155 z 1992 r. ze zmianą tegoż rozporządzenia z dnia 25 sierpnia 1993 r. Dz.U. RP Nr 83, poz. 390 z 1993 r.

Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe, do zadań Dyrektora Szkoły należy kierowanie działalnością szkoły lub placówki, wykonywanie zadań wynikających z przepisów prawa, a także organizowanie administracyjnej, finansowej i gospodarczej obsługi szkoły, to tym samym kwestia gromadzenia oświadczeń rodziców podlega administracji szkolnej⁶⁹. Doprecyzowanie formy wyrażania życzenia rodziców, jako oświadczenia pisemnego, w miejsce wcześniej obowiązującego zapisu, jako oświadczenia wyrażanego w najprostszej formie, wynika z konieczności wykonania przez Rzeczpospolitą Polską wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z dnia 15 czerwca 2010 r. w sprawie Grzelak przeciwko Polsce (skarga 7710/02)⁷⁰.

W toku zmian w rozporządzeniu w § 1 w ust. 1 skreślono także termin „opiekun prawny”, gdyż zgodnie z art. 3 pkt. 10 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, ilekroć w przepisach jest mowa bez bliższego określenia o rodzicach, należy przez to rozumieć także prawnych opiekunów dziecka oraz osoby (podmioty) sprawujące pieczę zastępczą nad dzieckiem. Definicja „rodziców” zawarta w ww. ustawie jest zatem szersza i obejmuje – oprócz prawnych opiekunów dziecka – również osoby (podmioty) sprawujące pieczę zastępczą nad dzieckiem.

Czy samorządy i organy prowadzące placówki oświatowe mają prawo pobierać od rodziców opłaty za lekcje religii?

W wyniku zmian w rozporządzeniu o ramowych planach nauczania, umieszczono religię w ramach zajęć dodatkowych, które podlegają finansowaniu ze źródeł samorządowych. Jak podały media: „w ramach pięciu bezpłatnych godzin pobytu dziecka w przedszkolu rząd nie przewidział lekcji religii. Rodzice muszą więc za nie dodatkowo płacić – uznały władze Zakopanego. Górale zaczęli protestować, a inne samorządy dopiero teraz zastanawiają się, jak rozwiązać problem. (...) Ministerstwo Edukacji napisało nam wczoraj: „Samorządy nie mogą domagać się odpłatności od rodziców za naukę religii. Powinna odbywać się ona w ramach czasu przeznaczonego na bezpłatne nauczanie, wychowanie i opiekę”⁷¹. Kwestia odpłatności za lekcje religii wraca także, co jakiś czas w debacie publicznej oraz projektach poselskich.

⁶⁹ Por. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe, Dz.U. RP 2017.

⁷⁰ Uzasadnienie do zmian z dnia 1 września 2014 r. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., www.men.gov.pl [dostęp: 25.06.2023].

⁷¹ Szpunar O., *Religia poza podstawą – więc dodatkowo płatna*, http://krakow.gazeta.pl/krakow/1,44425,10977162,Religia_pozza_podstawa_wiec_dodatkowo_platna.html#ixz_z1jnqIekys [dostęp: 17.01.2012].

Między innymi w 2012 roku zgłoszony został poselski projekt zmian w art. 12 ustawy o systemie oświaty, według którego obowiązek finansowania zajęć religii spoczywać miałyby na zainteresowanych rodzicach lub pełnoletnich uczniach, bądź kościołach i związkach wyznaniowych. Stosunek pracy nauczycieli religii miałyby być nawiązywany przez odpowiednie osoby prawne kościołów lub związków wyznaniowych, a nie jak dotychczas przez dyrektora szkoły na zasadach określonych w Karcie Nauczyciela⁷². Podobne propozycje pojawiły się w roku 2016 w ramach obywatelskiego projektu nowelizacji ustawy o systemie oświaty, który dawać miał prawo do decydowania o udziale w lekcjach religii w szkołach ponadpodstawowych wyłącznie uczniom, z pominięciem decyzji rodziców, a także wprowadzić zakaz finansowania lekcji religii w szkołach publicznych ze środków budżetowych. W komunikacie podanym przez rząd czytamy, że zapis o możliwości decydowania o udziale w lekcjach religii wyłącznie przez uczniów może stanowić istotne naruszenie konstytucyjnych praw rodziców (art. 48 Konstytucji RP), zaś finansowanie zajęć z religii przez kościoły lub inne związki wyznaniowe, czyli praktycznie przez rodziców, którzy są członkami tych wspólnot religijnych, byłoby naruszeniem dwóch zasad konstytucyjnych: wolności religii i bezpłatności nauki (art. 53 ust. 4 Konstytucji RP)⁷³. W przedmiotowej kwestii swoje stanowisko wyraziło także Prezydium Konferencji Episkopatu Polski, w komunikacie z dnia 2 lutego 2016 roku. Biskupi polscy w wydanym dokumencie zwrócili uwagę na wartość historyczną, edukacyjną, wychowawczą i ewangelizacyjną nauczania religii, a także na ogólnie przyjętą zasadę w prawie europejskim, w świetle którego „nauczanie religii w publicznym systemie oświaty ma miejsce w wielu krajach Europy i jest ono finansowane ze środków publicznych. Regulacje prawne w tej materii przyjęte w prawie polskim odpowiadają zatem standardom europejskim. Nie jest bowiem możliwe świadczenie pracy przez pracownika bez ekwiwalentu w postaci wynagrodzenia wypłacanego przez pracodawcę”⁷⁴. Jednocześnie przedstawiciele Kościoła katolickiego w Polsce podkreślają fakt, że „szanując opinię obywateli podpisanych pod wskazanym wyżej projektem, należy wziąć pod uwagę wolę kilku milionów rodziców i uczniów, którzy chcą nauki religii w szkołach w obecnej formie i na

⁷² Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty, w: www.sejm.gov.pl, Trochimiuk A., *Religia finansowana przez rodziców lub kościół?*, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/spor-o-finansowanie-z-budzetu-panstwa-lekcji-religii-w-szkolach,526692.html> [dostęp: 25.06.2019].

⁷³ *Stanowisko Rządu wobec obywatelskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty (druk nr 48), przedłożone przez Ministra Edukacji Narodowej.* [dostęp 29.10.2018].
<https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/zakaz-finansowania-lekcji-religii-w-szkolach-publicznych-ze-srodkow-budzetowych-stanowisko-rzadu.html> [dostęp 24.10.2018].

⁷⁴ Komunikat Prezydium KEP dotyczący nauczania religii w szkole, Warszawa 02. 02. 2016, <https://episkopat.pl/prezydium-kep-ponad-87-dzieci-i-mlodziezy-uczeszcza-na-lekcje-religii/> [dostęp 29.10.2016].

obowiązujących zasadach. (...) Biorąc pod uwagę fakt, że lekcje religii jako przedmiot nieobowiązkowy są organizowane na życzenie rodziców lub pełnoletnich uczniów, na mocy art. 53 ust. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej należy stwierdzić, że nauczanie religii jest odpowiedzią na rzeczywistą potrzebę obywateli i stanowi poszanowanie konstytucyjnego prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem (art. 48). Finansowanie lekcji religii związków wyznaniowych z budżetu państwa nie tylko nie stanowi naruszenia konstytucyjnej zasady bezstronności władz publicznych, ale jest formą realizowania zasady współdziałania Kościołów i innych związków wyznaniowych oraz Państwa dla dobra człowieka i dobra wspólnego (art. 25 ust. 3 Konstytucji RP)”⁷⁵.

Czy rodzice mają prawo nadzorować treści nauczania prezentowane na lekcji religii?

Rodzice mają prawo wglądu do programu nauczania religii, planów wynikowych bądź rozkładu materiału lekcji religii, które powinny być złożone w szkole. W myśl § 11 pkt. 1 rozporządzenia MEN regulującego naukę religii w polskiej szkole, *do wizytowania lekcji religii upoważnieni są odpowiednio wizytatorzy wyznaczeni przez biskupów diecezjalnych Kościoła Katolickiego i właściwe władze zwierzchnie pozostałych kościołów i innych związków wyznaniowych. Lista tych osób jest przekazana do wiadomości organom sprawującym nadzór pedagogiczny. Zatem za realizację programu nauczania religii oraz przekazywane treści odpowiada Kościół lub związek wyznaniowy. Zgodnie w § 11 pkt. 2 rozporządzenia MEN nadzór pedagogiczny nad nauczaniem religii i etyki, w zakresie metodyki nauczania i zgodności z programem prowadzi dyrektor szkoły (przedszkola) oraz pracownicy nadzoru pedagogicznego, na zasadach określonych odrębnymi przepisami.*

Czy rodzice mogą wnioskować o możliwość organizacji rekolekcji w budynku szkoły?

Przepisy prawa nie regulują kwestii odnoszącej się do miejsca organizowania i odbywania rekolekcji. Organizatorzy zatem na wniosek rodziców, w myśl § 10 pkt. 5 mogą porozumieć się ze szkołą lub inną placówką, co do miejsca prowadzenia spotkań rekolekcyjnych, np. korzystania z sal i pomieszczeń szkolnych.

⁷⁵ Tamże.

Czy rodzice mają prawo wnioskować do Dyrektora szkoły o oddelegowanie innych nauczycieli do opieki nad uczniami w czasie rekolekcji?

W świetle *Zasad dotyczących organizowania rekolekcji dla uczniów szkół publicznych*, opublikowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej 17 lutego 2016 roku, dyrektor ma prawo oddelegowania innych nauczycieli do pomocy w ramach opieki nad uczniami odbywającymi rekolekcje. *Opiekę nad uczniami w czasie rekolekcji zapewniają nauczyciele religii. Dyrektor szkoły – jeśli wymagają tego względy bezpieczeństwa uczniów – może zwrócić się jednak do pozostałych nauczycieli z prośbą o pomoc w zapewnieniu uczniom opieki w czasie ich przemieszczania się do miejsca odbywania się rekolekcji i w drodze powrotnej do szkoły. W tym przypadku dyrektor powinien jednak respektować prawo nauczycieli do wolności sumienia i wyznania*⁷⁶.

⁷⁶ Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Zasady dotyczące organizowania rekolekcji dla uczniów szkół publicznych*, 17 lutego 2016r., <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/zasady-dotyczace-organizowania-rekolekcji-dla-uczniow-szkol-publicznych.html> [dostęp 24.06.2023].

CZĘŚĆ IV

Prawa uczniów do wyrażania swojej wiary i nauczania religii w polskiej szkole

Jaki wymiar godzin lekcji religii obowiązuje w wychowaniu przedszkolnym?

Organizacja nauczania religii w przedszkolach i szkołach publicznych, opisana w aktach prawa państwowego, określa szczegółowo wymiar godzin przeznaczonych na lekcje religii. W rozporządzeniu – regulującym warunki i sposób organizacji religii – w § 8, pkt.1 czytamy: *Nauka religii w przedszkolach i szkołach publicznych wszystkich typów odbywa się w wymiarze dwóch zajęć przedszkolnych lub dwóch godzin lekcyjnych tygodniowo. Wymiar lekcji religii może być zmniejszony jedynie za zgodą biskupa diecezjalnego Kościoła Katolickiego albo władz zwierzchnich pozostałych kościołów i innych związków wyznaniowych*⁷⁷. Zgodnie z zapisem **§ 9 pkt. 2 Rozporządzenia MEN w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół**

⁷⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 8 pkt. 1.

i publicznych przedszkoli, w przedszkolu czas prowadzonych zajęć z religii dostosowany jest do możliwości rozwojowych dzieci i został ustalony odpowiednio:

- dla dzieci w wieku 3-4 lat – około 15 minut;
- dla dzieci w wieku 5-6 lat – około 30 minut⁷⁸.

W związku z powyższą kwestią warto dodatkowo zwrócić uwagę na toczącą się dyskusję dotyczącą organizowania zajęć religii w przedszkolu w ramach obowiązkowych godzin wychowania i opieki. Stanowisko Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 21 marca 2006 roku reguluje tę kwestię odwołując się do przepisu § 1 ust. 1 *rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach*, który wówczas brzmiał: „W publicznych przedszkolach organizuje się, w ramach planu zajęć przedszkolnych, naukę religii na życzenie rodziców. Powyższy przepis nie daje podstaw do przyjęcia zasady, że zajęcia z religii należy umieszczać wyłącznie przed lub po zajęciach wynikających z realizacji podstawy programowej wychowania przedszkolnego. Należy jednak zwrócić uwagę, że przepis ten nie wyklucza możliwości zaplanowania zajęć z religii przed lub po zajęciach wynikających z podstawy programowej, jeśli jest to uzasadnione względami kadrowymi, lokalowymi lub gdy takie jest oczekiwanie rodziców. Za opracowanie planu zajęć odpowiada dyrektor przedszkola. Mimo wielokrotnego wyjaśniania tej kwestii przez resort oświaty niektóre organy prowadzące przedszkola nadal traktują umieszczanie zajęć z religii na pierwszej lub ostatniej godzinie pobytu dziecka w przedszkolu jako obowiązującą zasadę. W tej sytuacji Ministerstwo Edukacji Narodowej, po raz kolejny wyjaśniając sprawę, zwróci uwagę kuratorów oświaty na konieczność przyjęcia rozwiązań najbardziej odpowiednich dla dzieci i rodziców, a także dla organizacji pracy przedszkola”⁷⁹.

Jaki wymiar godzin lekcji religii gwarantuje uczniom polskie prawo?

W rozporządzeniu – regulującym warunki i sposób organizacji religii – w § 8, pkt.1 czytamy: *Nauka religii w przedszkolach i szkołach publicznych wszystkich typów odbywa się*

⁷⁸ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 marca 2017 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli, §10, 9.

⁷⁹ Stanowisko Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz propozycje działań dotyczące spraw zgłoszonych przez Sekretarza Generalnego Konferencji Episkopatu Polski Bp. Piotra Liberę w Memoriale z 21 marca 2006 r., Pismo DKOS-1/GP-5024-23/06 z 14 VI 2006 roku, podpisane przez Mirosława Orzechowskiego, Sekretarza Stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej, <http://katecheza.diecezja-pelplin.pl/dokumenty-panstwowe/19-stanowisko-ministerstwa-edukacji-narodowej-oraz-propozycje-dzialan> [dostęp: 29.10.2018].

w wymiarze dwóch zajęć przedszkolnych lub dwóch godzin lekcyjnych tygodniowo⁸⁰. Wskazana liczba godzin odpowiada zajęciom szkolnym prowadzonym w wymiarze 45 minut, zgodnie z zapisem § 10 pkt. 1 Rozporządzenia MEN w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli.

Warto zaznaczyć fakt, iż zmniejszenie wymiaru godzin lekcji religii może nastąpić wyłącznie za zgodą biskupa diecezjalnego Kościoła Katolickiego albo władz zwierzchnich pozostałych kościołów i innych związków wyznaniowych⁸¹.

Czy uczniowie uczęszczający na lekcję religii mogą być oceniani i w jakim zakresie?

W *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce*, czytamy: *Podstawą wystawiania oceny szkolnej w nauczaniu religii jest wiedza ucznia, jego umiejętności, a także aktywność, pilność i sumienność. Nie powinno się natomiast oceniać za udział w praktykach religijnych. Należy, bowiem przyjąć zasadę, obecną też w katechezie parafialnej przed 1990 rokiem, że życie religijne jest przedmiotem osądu sumienia dokonywanego wobec Boga (PDK 83). Zgodnie z obowiązującymi Zasadami oceniania na lekcjach religii, każdy nauczyciel religii na początku każdego roku szkolnego, zobowiązany jest poinformować uczniów oraz ich rodziców o:*

- 1) *wymaganiach edukacyjnych niezbędnych do uzyskania poszczególnych ocen śródrocznych i rocznych z religii, wynikających z realizowanego przez siebie programu nauczania;*
- 2) *sposobach sprawdzania osiągnięć edukacyjnych uczniów;*
- 3) *warunkach i trybie uzyskania z religii oceny rocznej wyższej niż przewidywana⁸².*

W świetle obowiązujących przepisów, uczeń i jego rodzice mają prawo znać oceny uzyskane w toku pracy, a także w sytuacjach zgodnych z procedurą szkolną, uczeń lub rodzice mogą wystąpić z prośbą do nauczyciela religii o uzasadnienie oceny, wgląd w sprawdzone i ocenione pisemne prace kontrolne oraz inną dokumentację dotyczącą oceniania ucznia. Nauczyciela religii obowiązują również przepisy prawa oświatowego, na podstawie których dostosowuje wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb psychofizycznych

⁸⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 8 pkt. 1.

⁸¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 8 pkt. 1.

⁸² Komisja Wychowania Katolickiego, *Zasady oceniania osiągnięć edukacyjnych z religii rzymsko-katolickiej w szkołach publicznych*, § 4.

i edukacyjnych, względem uczniów, którzy posiadają opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej⁸³.

Czy ocena z lekcji religii liczy się do średniej?

Na podstawie *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 lipca 2007r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych*, w § 20 po ust. 4 dodano ust. 4a, który brzmi: *Uczniowi, którzy uczęszczali na dodatkowe zajęcia edukacyjne lub religię albo etykę, do średniej ocen, o której mowa w ust. 4, wlicza się także roczne oceny uzyskane z tych zajęć*; oraz w § 22 po ust. 2 dodano następujący ust. 2a: *Uczniowi, którzy uczęszczali na dodatkowe zajęcia edukacyjne lub religię albo etykę, do średniej ocen, o której mowa w ust. 2, wlicza się także roczne oceny uzyskane z tych zajęć*⁸⁴. Początkowo obowiązywała zasada, jeżeli uczeń zadeklarował udział w zajęciach z obu przedmiotów, zaleca się umieszczać na świadectwie szkolnym ocenę dla niego korzystniejszą, bez adnotacji, którego przedmiotu ona dotyczy i tę ocenę wliczać do średniej ocen, obecnie natomiast Ministerstwo Edukacji narodowej wprowadziło normę zapisu na świadectwie zarówno oceny z religii, jak i z etyki, a także wliczania obu ocen do średniej.

Czy ocena z religii wpływa na promocję ucznia do następnej klasy?

Ze względu na fakt, iż religia mieści się w grupie zajęć dodatkowych, nieobowiązkowych, ocen z religii nie wpływa na promowanie do następnej klasy.

Czy uczniowie mają prawo do udziału w rekolekcjach?

Zgodnie z paragrafem 10, rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 czerwca 2017 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach, gdzie czytamy: *Uczniowie uczęszczający na naukę religii mają prawo do zwolnienia z zajęć szkolnych w celu odbycia trzydniowych rekolekcji wielkopostnych, jeżeli rekolekcje te stanowią praktykę danego kościoła lub innego*

⁸³ Por. tamże, § 5,6.

⁸⁴ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 lipca 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych*, § 20, § 22, Dz. U. z dnia 20 lipca 2007 r. Nr 130 poz. 906.

związku wyznaniowego. W czasie trwania rekolekcji szkoła nie jest zwolniona z realizowania funkcji opiekuńczej i wychowawczej.

Czy uczniom uczestniczącym w rekolekcjach odnotowuje się obecność w dzienniku szkolnym?

Zapis w rozporządzeniu MEN, iż *W czasie trwania rekolekcji szkoła nie jest zwolniona z realizowania funkcji opiekuńczej i wychowawczej*, jednoznacznie wskazuje, że szkoła jest odpowiedzialna za bezpieczeństwo wszystkich uczniów, dotyczy to zarówno uczniów odbywających rekolekcje, jak i tych, którzy w tym czasie uczestniczą na jej terenie w zajęciach opiekuńczych i wychowawczych, z tego względu szkoła ma prawo do kontroli obecności na zaplanowanych w tych dniach zajęciach.

Czy uczniowie w szkole mogą się modlić?

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w placówkach oświatowych na terenie Polski w § 12 stwierdza: (...) *W szkole można także odmawiać modlitwę przed i po zajęciach. Odmawianie modlitwy w szkole powinno być wyrazem wspólnego dążenia uczniów oraz taktu i delikatności ze strony nauczycieli i wychowawców*⁸⁵. Warto w tym miejscu podkreślić, iż prawodawca wskazując na możliwość odmawiania przez uczniów modlitwy przed i po zajęciach, nie określa konkretnie, czy chodzi o zajęcia z religii, bądź może o całość dnia spędzonego w szkole. Tym samym nie stoi w sprzeczności praktyka gromadzenia się uczniów z nauczycielami religii oraz innymi chętnymi osobami na modlitwie na początku, czy końcu dnia w wyznaczonym miejscu szkoły. Zapis powyższy nie ogranicza również miejsca modlitwy do sali lekcyjnej.

Czy uczniowie w szkole mogą się eksponować symbole religijne?

Nawiązując do cytowanej powyżej opinii prawnej w sprawie ekspozycji krzyży w szkole na wniosek grupy osób, przygotowanej przez Ordo Iuris 05.11.2019, należy stwierdzić, iż prawo polskie nie zakazuje eksponowania symboli religijnych, a także nie narusza praw osób trzecich, w tym ich dóbr osobistych, w tym wyznających inne religie.

⁸⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 12.

Czy uczniowie mogą angażować się w organizacje wyznaniowe w szkole?

W polskiej regulacji prawnej, odnoszącej się do nauczania religii w placówkach publicznych, znajdujemy zapis dotyczący możliwości prowadzenia na terenie szkoły organizacji wyznaniowych. W § 7 pkt. 3 przedmiotowego rozporządzenia MEN, czytamy: *Nauczyciel religii może prowadzić na terenie szkoły organizacje o charakterze społeczno-religijnym i ekumenicznym na zasadach określonych w art. 86 ustawy z dnia 14 grudnia 2016r. – Prawo oświatowe. Z tytułu prowadzenia organizacji nie przysługuje mu dodatkowe wynagrodzenie*⁸⁶. Do takich organizacji zaliczyć możemy np. Szkolne Koło Caritas oraz inne grupy wolontariatu i pomocy charytatywnej, Koła i Ruchy o charakterze Misyjnym, Dzieło Biblijne, itp.

⁸⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 7 pkt. 3.

CZĘŚĆ V

Prawa i obowiązki nauczycieli religii w polskiej szkole

Jak wymagania kwalifikacje nauczyciela religii określa polskie prawo?

Oprócz powyższego aktu wykonawczego, regulującego naukę religii w szkole, należy wymienić również inne rozporządzenia, wydawane w ramach kompetencji właściwego Ministra, które odnoszą się w swoich zapisach do omawianej kwestii. Należy przede wszystkim wymienić *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określania szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego kształcenia nauczycieli*, gdzie w § 7 czytamy: *Kwalifikacje do nauczania religii posiada osoba, która spełnia wymagania kwalifikacyjne określone w porozumieniach pomiędzy ministrem właściwym do spraw oświaty i wychowania a Konferencją Episkopatu Polski Kościoła Katolickiego oraz właściwymi władzami zwierzchnimi kościołów lub innych związków wyznaniowych*. Na podstawie powyższego zapisu powstało i obowiązuje obecnie *Porozumienie pomiędzy konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 31 maja*

2016 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii⁸⁷. Należy jednocześnie podkreślić, iż dnia 1 sierpnia 2017 r. Minister Edukacji Narodowej podpisał nowe rozporządzenie w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli, w którym zapis w podobnym brzmieniu, jak w rozporządzeniu z 12 marca 2009 r., odnoszący się do kwalifikacji nauczycieli religii, znajdujemy w § 8: *Kwalifikacje do nauczania religii posiada osoba, która spełnia wymagania kwalifikacyjne określone w porozumieniach pomiędzy ministrem właściwym do spraw oświaty i wychowania a Konferencją Episkopatu Polski, a także władzami innych kościołów i związków wyznaniowych*⁸⁸. Wobec powyższego w najbliższym czasie należy spodziewać się nowelizacji aktualnie obowiązującego Porozumienia w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii.

Czy nauczyciele religii mają prawo wyboru programu nauczania religii?

Na podstawie obowiązującego prawa każdy nauczyciel może przedstawić do zatwierdzenia ogólnopolskiego lub diecezjalnego samodzielnie lub we współpracy z zespołem autorskim opracowanego programu i podręczników do nauczania religii⁸⁹.

Jednym z istotnych warunków wymaganych w procedurze zatwierdzenia programu i podręcznika do nauki religii rzymsko-katolickiej jest zgodność z *Podstawą programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Czym jest *Podstawa programowa katechezy* i jaką rolę spełnia w programowaniu katechezy w Kościele i szkole polskiej? W opracowaniach przedmiotowych, czytamy, iż dokument ten stanowi istotną rolę i punkt odniesienia *dla tworzonych programów, centralnie czy na terenie szkół, a zatwierdzanych przez władze kościelne i nadzór pedagogiczny*⁹⁰. Na przestrzeni ostatnich lat, Kościół katolicki w Polsce zatroskany o kształt i efekty nauczania religii, opracował *Podstawę programową katechezy*, dostosowaną do sytuacji i wyzwań społecznych, potrzeb katechizowanych oraz obowiązującej struktury edukacji szkolnej. W roku 2001 podczas 313 zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski przyjęto *Podstawę programową*, która obowiązywała w kolejnych latach, a w roku 2010 zatwierdzono nowy dokument, obowiązujący aktualnie. Od 1 września 2019

⁸⁷Porozumienie pomiędzy konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 31 maja 2016 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii, [dostęp 9. 10. 2018r.] <https://katecheza.episkopat.pl/kwk/porozumienie-z-dnia-31-maja-2016>

⁸⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie kwalifikacji wymaganych od nauczycieli, Dz. U. 2017 poz. 1575.

⁸⁹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej dnia 21 marca 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników*, §2, Dz. U. z 2012 r. poz. 932.

⁹⁰ Szpet J., *Podstawa programowa katechezy*, w: *Wokół Podstawy programowej i Dyrektorium katechetycznego*, Seria „Biblioteka <<Katechety>>”, Poznań, s. 26.

roku zacznie obowiązywać nowa Podstawa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce, zatwierdzona przez Konferencję Episkopatu Polski dnia 8 czerwca 2018 roku. W myśl założeń autorów, najnowsza Podstawa programowa katechezy nawiązuje do podstawy programowej ogólnej Ministerstwa Edukacji Narodowej i zmianą struktury szkolnictwa w Polsce, jest treściowo skorelowana z tym, co proponuje dzisiaj polska szkoła, a przede wszystkim pozwala na pluralizm przy wyborze podręczników, uzasadniony różną sytuacją religijną w różnych częściach Polski⁹¹. We wprowadzeniu do *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* z roku 2001 czytamy, że: *adresatami są przede wszystkim twórcy programów nauczania religii*⁹². W *Podstawie programowej z 2010 roku* następuje rozszerzenie grona adresatów o katechetów, którzy znajdują w tym dokumencie jasne wymagania, jakie należy postawić uczniom oraz wskazówki dla własnych działań⁹³. *Poszerzenie grona adresatów o nauczycieli religii, to również szansa do włączenia się szerszego gremium nauczycieli – praktyków w kształt tworzonych programów nauczania i podręczników*⁹⁴. Zgodnie z zaleceniami Dyrektorium Katechetycznego Kościoła katolickiego w Polsce zawartymi w numerach 145-148 Komisja Wychowania Katolickiego publikuje listę aktualnie obowiązujących programów i podręczników do nauki religii we wszystkich typach szkół⁹⁵.

Czy nauczyciele religii mają prawo wyboru podręczników do nauczania religii?

Zgodnie z kan. 775 § 1, i kan. 827 § 1 *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, oraz § 1, ust. 3 i 4 Uchwały Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski z dnia 19 września 2018 roku, wraz ze zmianami wprowadzonymi w dniu 5 grudnia 2018 roku, w sprawie obowiązywania *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* i programów nauczania religii oraz oceny podręczników, Biskup diecezjalny mając na względzie jednolity charakter nauczania religii na terenie diecezji, może wskazać obowiązujące podręczniki. Wybór podręczników do nauczania religii, według wykazu obowiązujących w diecezji, pozostawia się nauczycielom religii za zgodą Proboszcza.

⁹¹ Episkopat przyjął nową podstawę programową katechezy, <https://ekai.pl/episkopat-przyjal-nowa-podstawe-programowa-katechezy/> [dostęp 30. 10. 2018].

⁹² Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, s. 8-9.

⁹³ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2010, s. 11.

⁹⁴ Gogolik M., *Istotne zmiany w Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Katecheta 6 (2011), s. 4.

⁹⁵ Zob. Programy i podręczniki, <https://katecheza.episkopat.pl/kwk/programy-i-podreczniki> [dostęp 30.10. 2018].

W jakim zakresie nauczyciele religii podlegają nadzorowi pedagogicznemu?

Zgodnie z analizowanym rozporządzeniem MEN w § 11 pkt. 2 i 3, czytamy:

2. *Nadzór pedagogiczny nad nauczaniem religii i etyki, w zakresie metodyki nauczania i zgodności z programem prowadzą dyrektor szkoły (przedszkola) oraz pracownicy nadzoru pedagogicznego, na zasadach określonych odrębnymi przepisami.*

3. *W uzasadnionych przypadkach wnioski wynikające ze sprawowania nadzoru pedagogicznego mogą być przekazywane odpowiednio biskupowi diecezjalnemu Kościoła Katolickiego oraz właściwym władzom zwierzchnim pozostałych kościołów i innych związków wyznaniowych⁹⁶. Nauczyciel religii podlega zatem w swojej pracy nie tylko nadzorowi prowadzonemu przez władzę kościelną, ale także w odpowiednich kompetencjach podlega nadzorowi pedagogicznemu, który wpisany jest w system oświaty w Polsce.*

Czy nauczyciel religii może być wychowawcą klasy?

W paragrafie 7, pkt. 1 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r., czytamy: *Nauczyciel religii wchodzi w skład rady pedagogicznej szkoły, nie przyjmuje jednak obowiązków wychowawcy klasy.* W praktyce szkolnej funkcjonuje interpretacja powyższego zapisu, dająca możliwość podjęcia obowiązku wychowawcy klasy nauczycielowi religii, który w tejże placówce posiada kwalifikacje i uczy również innych przedmiotów. Istnieje także interpretacja, w świetle której nauczycieli innego przedmiotu, posiadający skierowanie do nauczania religii, choćby w wymiarze 1 godziny, nie może pełnić obowiązku wychowawcy.

Jakie prawa członka rady pedagogicznej przysługują nauczycielom religii?

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. oraz jego nowelizacja stwierdza, że nauczyciel religii wchodzi w skład rady pedagogicznej (par. 7.1), kolegialnego organu szkoły realizującego statutowe zadania dotyczące kształcenia, wychowania i opieki. Uczestniczy więc w kompetencjach stanowiących rady, do których należy: zatwierdzanie planów pracy szkoły – po zaopiniowaniu ich przez radę szkoły; zatwierdzanie wyników klasyfikacji i promocji uczniów; podejmowanie uchwał w sprawie innowacji i eksperymentów pedagogicznych w szkole, ustalanie organizacji doskonalenia

⁹⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 11 pkt. 2.

zawodowego nauczycieli i podejmowanie uchwał w sprawie skreślenia z listy uczniów oraz w kompetencjach opiniodawczych, do których należy: organizacja pracy szkoły, projekt układu finansowego szkoły, wnioski dyrektora o przyznanie nauczycielom nagród, odznaczeń i innych wyróżnień; propozycje dyrektora w sprawach przydziału nauczycielom stałych prac i zajęć w ramach wynagrodzenia zasadniczego oraz dodatkowych płatnych zajęć; propozycje dyrektora dotyczące kandydatów do powierzenia im funkcji kierowniczych w szkole. Rada przygotowuje też projekt statutu szkoły oraz jego zmian i przedstawia do uchwalenia radzie szkoły.

Nauczyciele religii mają prawo, podobnie jak nauczyciele innych przedmiotów, do tworzenia zespołu przedmiotowego. Jego pracą kieruje powołany przez dyrektora przewodniczący zespołu. Celem i zadaniem zespołu jest organizowanie współpracy nauczycieli dla uzgodnienia sposobów realizacji programu nauczania, korelowania treści nauczania z przedmiotami pokrewnymi; wspólne opracowywanie szczegółowych kryteriów oceniania uczniów oraz sposobów badania wyników kształcenia; organizowania wewnątrzszkolnego doskonalenia zawodowego oraz doradztwa metodycznego dla nauczycieli początkujących; współdziałanie w organizowaniu i uzupełnianiu wyposażenia sal katechetycznych; opracowywanie i opiniowanie nowatorskich oraz innowacyjnych sposobów działania. Dla przedmiotu jest to niezbędne dla dobra korelacji międzyprzedmiotowej i komplementarności.

Jako członek rady pedagogicznej nauczyciel religii ma prawo opiniowania oceny z zachowania ucznia, jaką zamierza wystawić wychowawca klasy; zatwierdzania wyników klasyfikacji i promocji uczniów (art. 41 SO).

Nauczyciel religii ma prawo do korzystania z nagród. Rozróżnia się trzy ich kategorie: z zakładowego funduszu nagród, specjalnego funduszu za osiągnięcia dydaktyczno-wychowawcze oraz nagrodę jubileuszową za 20, 25, 30, 35 i 40 lat pracy. Zasady ich przyznawania, podziału i wysokości szczegółowo określają osobne przepisy (art. 47-49 KN). Nauczyciel ma też prawo do otrzymania „Medalu Komisji Edukacji Narodowej” za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania (art. 51).

Jakie obowiązki członka rady pedagogicznej spoczywają na nauczycielu religii?

Nauczyciel religii, podobnie jak każdy inny nauczyciel, odpowiada służbowo przed dyrektorem szkoły i organem prowadzącym szkołę za poziom wyników dydaktyczno-wychowawczych – stosownie do realizowanego programu i warunków, w jakich działał, oraz za stan warsztatu pracy i środków dydaktycznych jemu przydzielonych (przez dyrektora

szkoły). Odpowiada także, włącznie z odpowiedzialnością cywilną lub karną, za tragiczne skutki wynikłe z braku swego nadzoru nad bezpieczeństwem uczniów, nieprzestrzegania procedury postępowania po zaistnieniu wypadku uczniowskiego lub na skutek pożaru, zniszczenie lub utratę majątku i wyposażenia szkoły przydzielonego mu przez kierownictwo szkoły, a wynikające z nieporządku, braku nadzoru lub zabezpieczenia.

Za uchybienia obowiązkom nauczyciel podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej. Karami dyscyplinarnymi są: nagana z ostrzeżeniem, zwolnienie z pracy i zwolnienie z pracy z zakazem przyjmowania ukaranego do pracy w zawodzie nauczycielskim w okresie 3 lat od ukarania, wydalenie z zawodu nauczycielskiego (art. 76.1). Kary wymierza komisja dyscyplinarna (art. 76.2) i jest to równoznaczne z zakazem przyjmowania ukaranego do pracy w zawodzie nauczycielskim (art. 76.3). Odpis orzeczenia włącza się do akt osobowych (art. 76.5).

Nauczyciel prowadzący pracę dydaktyczno-wychowawczą jest odpowiedzialny za jakość i wyniki tej pracy oraz bezpieczeństwo powierzonych jego opiece uczniów. Szczegółowy zakres zadań określa statut szkoły. Związane są one z: odpowiedzialnością za zdrowie, życie i bezpieczeństwo uczniów; prawidłowym przebiegiem procesu dydaktycznego; dbałością o pomoce dydaktyczno-wychowawcze i sprzęt szkolny; wspieraniem rozwoju psychofizycznego uczniów, ich zdolności i zainteresowań; bezstronnością i obiektywizmem w ocenie i sprawiedliwym traktowaniem wszystkich; udzielaniem pomocy w przezwyciężaniu niepowodzeń szkolnych, na podstawie rozpoznania potrzeb uczniów; doskonaleniem umiejętności dydaktycznych i podnoszeniem wiedzy merytorycznej; współdziałaniem z nauczycielami uczącymi w danej klasie i pedagogiem szkolnym oraz utrzymywaniem kontaktu z rodzicami uczniów (Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej Nr 14 z dnia 19 czerwca 1992 r. w sprawie ramowego statutu szkoły publicznej dla dzieci i młodzieży. Dz. Urz. MEN nr 4, poz. 18 z 1992 r.; sprost. nr 5. Dz.U. RP Nr 14, poz. 131 z 1999 r.).

Nauczyciel zatrudniony w szkole zobowiązany jest do przestrzegania zasad określonych w Kodeksie Pracy. Dotyczą one np. przestrzegania porządku pracy szkoły. Za nieprzestrzeganie ustalonego porządku, regulaminu pracy, przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy oraz przepisów przeciwpożarowych można stosować karę upomnienia lub karę nagany. Za powyższe przekroczenia oraz za opuszczenie pracy bez usprawiedliwienia, stawianie się do pracy w stanie nietrzeźwym lub spożywanie alkoholu w czasie pracy może być ukarany także karą pieniężną (art. 108 Kodeksu Pracy).

Nauczyciele mianowani i dyplomowani podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za uchybienia godności zawodu nauczyciela lub obowiązkowi (art. 75.1). Za uchybienia przeciwko porządkowi pracy wymierza się kary porządkowe zgodnie z Kodeksem Pracy (art.75.2).

Nauczyciele są zobowiązani do nieujawniania spraw poruszanych na posiedzeniu rady pedagogicznej, które mogą naruszać dobro osobiste uczniów lub ich rodziców, a także nauczycieli i innych pracowników szkoły lub placówki.

Ponadto, zgodnie z paragrafem 7, pkt. 4. i 5, Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. nauczyciel religii ma obowiązek wypełniania dziennika szkolnego oraz w przypadku nauczania w grupie międzyklasowej (międzyoddziałowej), międzyszkolnej oraz w punkcie katechetycznym ma obowiązek prowadzić odrębny dziennik zajęć, zawierający te same zapisy, które zawiera dziennik szkolny.

Jakie obowiązki spoczywają na nauczycielu religii w odniesieniu do organizacji rekolekcji?

Dnia 17 lutego 2016 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej opublikowało *Zasady dotyczące organizowania rekolekcji dla uczniów szkół publicznych*, w których wskazano między innymi na obowiązek zapewnienia przez szkołę opieki lub innych zajęć wychowawczych, uczniom, którzy nie uczestniczą w rekolekcjach, a także na możliwość oddelegowania przez dyrektora szkoły innych nauczycieli do pomocy w ramach opieki nad uczniami odbywającymi rekolekcje. *Warto zaznaczyć, że w tych dniach szkoła nie jest zwolniona z wypełniania funkcji wychowawczej i opiekuńczej. Tym samym jest odpowiedzialna za bezpieczeństwo wszystkich uczniów. Dotyczy to zarówno uczniów odbywających rekolekcje, jak i tych, którzy w tym czasie uczestniczą na jej terenie w zajęciach opiekuńczych i wychowawczych. Z tego względu szkoła ma prawo do kontroli obecności na zaplanowanych w tych dniach zajęciach. Opiekę nad uczniami w czasie rekolekcji zapewniają nauczyciele religii. Dyrektor szkoły – jeśli wymagają tego względy bezpieczeństwa uczniów – może zwrócić się jednak do pozostałych nauczycieli z prośbą o pomoc w zapewnieniu uczniom opieki w czasie ich przemieszczania się do miejsca odbywania się rekolekcji i w drodze powrotnej do szkoły. W tym przypadku dyrektor powinien jednak respektować prawo nauczycieli do wolności sumienia i wyznania⁹⁷.*

⁹⁷ Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Zasady dotyczące organizowania rekolekcji dla uczniów szkół publicznych*, 17 lutego 2016r., <https://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/zasady-dotyczace-organizowania-rekolekcji-dla-uczniow-szkol-publicznych.html>

Czy nauczyciel religii może prowadzić na terenie szkoły organizacje o charakterze społeczno-religijnym i ekumenicznym?

W § 7 pkt. 3 przedmiotowego rozporządzenia MEN, czytamy: *Nauczyciel religii może prowadzić na terenie szkoły organizacje o charakterze społeczno-religijnym i ekumenicznym na zasadach określonych w art. 86 ustawy z dnia 14 grudnia 2016r. – Prawo oświatowe. Z tytułu prowadzenia organizacji nie przysługuje mu dodatkowe wynagrodzenie⁹⁸.*

Czy nauczyciel religii może prowadzić spotkania z rodzicami w szkole?

Nauczyciel religii zobowiązany jest do współpracy z rodzicami w sprawach wychowania i kształcenia dzieci. W myśl rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14.4. 1992 r. nauczyciel religii ma prawo do organizowania na terenie szkoły spotkań z rodzicami swoich uczniów. Może się to dokonywać także poza zebraniem wyznaczonymi przez szkołę. Wymaga to jednak wcześniejszego uzgodnienia z dyrektorem szkoły terminu i miejsca spotkania (par. 7 p. 2 R).

Formy współdziałania muszą uwzględniać prawo rodziców do: znajomości zadań, zamierzeń dydaktyczno-wychowawczych i wymagań programowych w danej klasie, znajomości przepisów dotyczących oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów oraz przeprowadzania egzaminów, uzyskiwania w każdym czasie rzetelnej informacji na temat swojego dziecka, jego zachowania, postępów i przyczyn trudności w nauce; wyrażania i przekazywania organowi sprawującemu nadzór pedagogiczny opinii na temat pracy.

Czy nauczyciel religii ma prawo informować władzę kościelną o uczniach uczęszczających bądź nieuczęszczających na lekcję religii?

Równie istotną kwestią, wartą podjęcia z perspektywy prawnej, jest ochrona danych osobowych uczniów, a co za tym idzie informacja o ocenach z religii oraz sam fakt udziału w nauce religii. Zgodnie z Kodeksem Prawa Kanonicznego (kan. 776-777) proboszcz odpowiada za katechizację na terenie parafii. Problem ten został podjęty między innymi w publikacji wydanej w roku 2013, pt. *Nauczanie religii w przedszkolu i szkole, Wybrane zagadnienia dydaktyczne i prawne, Krótki Poradnik praktyczny dla dyrektorów i organów prowadzących*. Autorzy publikacji, nawiązując do sytuacji zaistniałej w marcu 2009 roku w VI

⁹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii..., § 7 pkt. 3.

Liceum Ogólnokształcącym w Gdańsku, odnoszą się do kwestii, czy nauczyciel religii ma prawo informować proboszcza o uczniach, którzy nie uczęszczają na lekcje religii, nie naruszając tym samym prawa do ochrony danych osobowych⁹⁹. Przytoczona została odpowiedź Ministerstwa Edukacji Narodowej, w której czytamy: *Proboszcz jako odpowiedzialny za nauczanie religii na terenie parafii i upoważniony na mocy przepisów oświatowych do wizytowania lekcji religii, ma prawo dowiadywać się od katechety zatrudnionego w szkole, którzy uczniowie należący do Kościoła katolickiego uczestniczą w zajęciach z religii. Gdyby jednak w zajęciach z religii wyznania katolickiego uczestniczył uczeń nienależący do tego Kościoła, udostępnianie jego danych osobowych przez nauczyciela religii powinno się odbywać wyłącznie za jego zgodą lub zgodą jego rodziców (opiekunów prawnych)*¹⁰⁰. Sytuacja prawna zmieniła się po dniu 25 maja 2018 roku, bowiem od tego dnia na terenie całej Unii Europejskiej, a więc także w Polsce, zaczęło obowiązywać rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE. Dla powyższych przepisów prawa stosuje się w języku polskim skrót RODO, czyli rozporządzenie o ochronie danych osobowych, w języku angielskim *General Data Protection Regulation* – GDPR. Powyższym przepisom podlegają wszystkie instytucje na terenie Unii Europejskiej, także Kościół katolicki. Jak wyjaśnia ks. dr hab. Piotr Kroczek, który został mianowany przez Konferencję Episkopatu Polski na stanowisko kościelnego inspektora danych osobowych: *W warunkach kościelnych RODO co do zasady nie będzie miało zastosowania, gdyż Kościół już stosuje szczegółowe zasady ochrony danych. Są one obecnie już dostosowane do RODO. Podstawę tego kościelnego systemu ochrony stanowi Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r., Dekret ogólny w sprawie ochrony osób fizycznych w Kościele katolickim wydany przez Konferencję Episkopatu Polski w dniu 13 marca 2018 r. i inne regulacje prawa partykularnego, czyli zazwyczaj prawa diecezjalnego. Jedyne w sferze pozakościelnej prowadzonej przez Kościół, np. gospodarczej, edukacyjno-wychowawczej czy innej, kościelne osoby prawne powinny dostosować się do powszechnie*

⁹⁹ Zob. *Nauczanie religii w przedszkolu i szkole, Wybrane zagadnienia dydaktyczne i prawne, Krótki Poradnik praktyczny dla dyrektorów i organów prowadzących*, Zamość 2013, s. 36.

¹⁰⁰ *Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej z upoważnienia ministra na zapytanie nr 5057 w sprawie wyników postępowania dotyczącego przekazywania przez katechetów danych osobowych uczniów nieuczęszczających na religię do parafii Kościoła katolickiego. Źródło: <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/4D8322A6> (08.01.2013 r.), w: *Nauczanie religii w przedszkolu i szkole...*, dz. cyt. s. 36.*

obowiązujących w naszym kraju przepisów¹⁰¹. Kościelny inspektor danych osobowych odniósł się także do omawianej kwestii nauczania religii i przetwarzania danych osobowych uczniów, zwłaszcza przekazywania informacji o uczestnictwie i ocenach uczniów, uczęszczających na religię przez nauczyciela religii proboszczowi parafii, na terenie której znajduje się szkoła. Kościelny inspektor wyjaśnia, iż w tym przypadku administratorem danych osób katechizowanych jest nie tylko szkoła, która przetwarza dane zgodnie z RODO, ale także diecezja, na terenie której odbywa się nauczanie religii (kan. 775 i 780). Biskup diecezjalny może przygotować szczegółowe normy dotyczące nauczania katechezy oraz wydać dekret ogólny, w którym wskaże, że jako podmiot zobowiązany do koordynacji poczynań katechetycznych (kan. 775 § 1) zobowiązuje katechetów do przesłania (np. co semestr) informacji o osobach uczęszczających na katechezę do kurii diecezji (np. do wydziału katechetycznego) na terenie, której znajdują się szkoły. Takie dane nie mogą zostać przesłane bezpośrednio do parafii np. zamieszkania ucznia, ze względu na to, że parafia nie jest uprawniona do przetwarzania danych osobowych w tym zakresie. Kuria ma możliwość weryfikacji osób, które uczęszczają na katechezę szkolną poprzez porównanie list. Nie można przysyłać danych osób, które zrezygnowały z katechezy, bo rezygnacja z katechezy jest jednocześnie wycofaniem zgody na przetwarzanie danych osobowych w tym zakresie i dla celów katechezy. Kuria może przesłać do parafii zamieszkania informację o osobie, która zrezygnowała z katechizacji. Podstawą prawną przekazania jest interes prawnym zawarty w pkt. 5 Instrukcji KEP o udzielaniu sakramentu Chrztu Św. dzieciom – „Chrzestni powinni ukończyć 15 lat; chrzestni mają być katolikami wyznającymi swą wiarę życiem zgodnym z nauką Kościoła nie wolno np. dopuszczać do pełnienia tej funkcji osób żyjących w niesakramentalnym związku małżeńskim oraz młodzieży nie uczęszczającej na katechizację (żądać odpowiednich zaświadczeń)”. Proboszcz parafii zamieszkania wydaje takie świadectwo, ma zatem prawny obowiązek posiadać informację o osobie, która może być chrzestnym w Kościele katolickim¹⁰². Powyższa interpretacja obowiązującego prawa, wyznacza zatem procedury formalne stosowania zasady informacji parafii i proboszcza o uczestnictwie ucznia w nauce religii, a co za tym idzie także o postępach w nauce.

¹⁰¹ Kroczek P., *Kościół a RODO: Mówi kościelny inspektor danych osobowych*, <https://www.gosc.pl/doc/4752916.Kosciol-a-RODO-Mowi-kościelny-inspektor-danych-osobowych> [dostęp 05. 11. 2018].

¹⁰² Kroczek P., Korespondencja Kościelnego Inspektora danych osobowych do Wydziału Katechetycznego, w: Archiwum Wydziału Katechizacji i Szkół Katolickich Diecezji Bydgoskiej.

Czy nauczyciel religii podlega ocenie pracy?

Zgodnie z Kartą Nauczyciela praca nauczyciela podlega ocenie. Ocena pracy nauczyciela może być dokonana w każdym czasie, nie wcześniej jednak niż po upływie roku od dokonania oceny poprzedniej, z inicjatywy dyrektora szkoły, na wniosek nauczyciela lub organu sprawującego nadzór pedagogiczny (art. 6a ust. 1d KN). Kryteria szczegółowe wewnątrzszkolnego regulaminu oceny ustala dyrektor szkoły po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej oraz związków zawodowych. Może to być ocena: wyróżniająca, bardzo dobra, dobra, negatywna. W procedurze oceny nauczyciela religii, dyrektor szkoły ma obowiązek wystąpienia o ocenę cząstkową-merytoryczną, którą wykonuje kompetentna władza kościelna. Od oceny nauczycielowi przysługuje prawo odwołania. Organ rozpoznający odwołanie od ustalonej oceny lub wniosek o jej ponowne ustalenie będzie mógł nie tylko samodzielnie ustalić nową ocenę, ale też przekazać sprawę do ponownego rozpoznania, jeżeli stwierdzi, że w toku oceny doszło do naruszenia prawa (art. 6a ust. 10a KN).

Czy nauczyciel religii ma prawo do awansu zawodowego?

Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, tj. Ustawą z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe oraz znowelizowaną Ustawą Karta Nauczyciela z dnia 5 sierpnia 2022 r., nauczyciel religii, zatrudniony w szkole i spełniający określone warunki, może realizować Ścieżkę awansu zawodowego. Aktualnie zmniejszono liczbę stopni awansu zawodowego – mianowicie zlikwidowano stopień nauczyciela stażysty i nauczyciela kontraktowego, wprowadzając dwuletni okres pracy na stanowisku nauczyciela początkującego. Pozostałe etapy rozwoju zawodowego to **nauczyciel mianowany** – pierwszy stopień awansu, po odbyciu przygotowania do zawodu nauczyciela (w wymiarze 3 lat i 9 miesięcy lub w wymiarze skróconym do 2 lat i 9 miesięcy, w trakcie którego nauczyciel otrzyma wsparcie mentora) oraz **nauczyciel dyplomowany** (po przepracowaniu w szkole co najmniej 5 lat i 9 miesięcy lub okresu skróconego do 4 lat i 9 miesięcy, licząc od dnia nadania stopnia nauczyciela mianowanego).

CZĘŚĆ VI

Prawo do wyrażania wyznawanej wiary w przestrzeni akademickiej

Które akty prawa polskiego gwarantują wolność badań naukowych i wolność nauczania w przestrzeni uniwersyteckiej?

W artykule 73 Konstytucji RP czytamy: *każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury*. Zapis powyższy gwarantuje wolność badań naukowych i wolność nauczania, co także zostało kilkakrotnie powtórzone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, mianowicie w preambule znajdujemy stwierdzenie:

Uznając, że dążenie do poznania prawdy i przekazywanie wiedzy z pokolenia na pokolenie jest szczególnie szlachetną działalnością człowieka, oraz dostrzegając fundamentalną rolę nauki w tworzeniu cywilizacji, określa się zasady funkcjonowania

szkolnictwa wyższego oraz prowadzenia działalności naukowej w oparciu o następujące pryncypia:

– obowiązkiem władzy publicznej jest tworzenie optymalnych warunków dla wolności badań naukowych i twórczości artystycznej, wolności nauczania oraz autonomii społeczności akademickiej.

Także w artykule 3. 1. czytamy: *Podstawą systemu szkolnictwa wyższego i nauki jest wolność nauczania, twórczości artystycznej, badań naukowych i ogłaszania ich wyników oraz autonomia uczelni*¹⁰³.

Czy prawo polskie zapewnia nauczycielom akademickim wolność słowa, sumienia i religii?

Wolność słowa jako jeden z podstawowych komponentów demokratycznego państwa prawnego, została zapisana w art. 54 w ust. 1 Konstytucji RP, gdzie czytamy: *każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji*. Powyższa norma prawna wyraża powszechną gwarancję wolności wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. Rozszerzenie znajdujemy także w art. 53 ust. 1, który zapewnia wolność sumienia i religii. Warto w tym miejscu przytoczyć ust. 5 powyższego artykułu: *Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób*. W ostatnich latach w środowisku akademickim, niestety pojawiły się sytuacje, w których na wniosek pojedynczych osób bądź organizacji społecznych, wobec nauczycieli akademickich prowadzono postępowanie dyscyplinarne, w celu ograniczenia ich swobody wolności wypowiedzi oraz prowadzonych badań naukowych i nauczania. Szeroko powyższe sytuacje zostały opisane w raporcie Ordo Iuris LISTA NAJWAŻNIEJSZYCH OGRANICZEŃ WOLNOŚCI AKADEMICKIEJ W POLSCE¹⁰⁴.

Czy prawo międzynarodowe także reguluje kwestię wolności wypowiedzi w środowisku akademickim?

¹⁰³ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz. U. 2018, poz. 1668.

¹⁰⁴ https://ordoiuris.pl/sites/default/files/inline-files/Lista_najwazniejszych_ograniczen_wolnosci_akademickiej_w_Polsce_2.pdf

Prawo do wolności wypowiedzi gwarantuje artykuł 10 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, z dnia 04 listopada 1950 roku, którą w 1993 roku przyjęła Polska. W punkcie 1 powyższego aktu czytamy: *Każdy ma prawo do wolności wyrażania opinii. Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe. Niniejszy przepis nie wyklucza prawa Państw do poddania procedurze zezwoleń przedsiębiorstw radiowych, telewizyjnych lub kinematograficznych.* W punkcie 2 podobnie, jak w Konstytucji RP zapisano ograniczenia względem powyższych gwarancji wolności słowa, mianowicie: *Korzystanie z tych wolności pociągających za sobą obowiązki i odpowiedzialność może podlegać takim wymogom formalnym, warunkom, ograniczeniom i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej*¹⁰⁵. Jak podkreślają autorzy raportu Ordo Iuris, warto zwrócić uwagę, iż powyższa norma prawa, obejmuje nie tylko *prawo do „wolności wyrażania opinii”* czy *„wolność posiadania opinii”*, ale także *„wolność otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych”*. Użycie tutaj również określenia „idea” jest szczególnie istotne w obliczu stawianych niekiedy zarzutów o promowanie w dyskursie akademickim określonej linii światopoglądowej¹⁰⁶.

Identyczne sformułowanie odnajdujemy także w art. 11 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 202/1 z 7 czerwca 2016 r., s. 389), a także w artykule 19 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ, gwarantujących „prawo wolności opinii i wyrażania jej”, w którego zakres wchodzi „swoboda posiadania niezależnej opinii, poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i poglądów wszelkimi środkami”¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Rzym 1950.11.04, Art. 10., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

¹⁰⁶ <https://ordoiuris.pl/sites/default/files/inline-files/List%20najwazniejszych%20ograniczen%20wolnosci%20akademickiej%20w%20Polsce%202.pdf>

¹⁰⁷ Tamże.

Jak prawo reguluje kwestię wolności prowadzenia dialogu, dyskusji i debaty akademickiej?

W ramach współpracy całej administracji rządowej z przedstawicielami biznesu i partnerami społeczno-gospodarczymi, funkcjonuje między innymi Grupa robocza, której celem jest upowszechnienie zasad społecznej odpowiedzialności uczelni. Podstawowe założenia zostały zdefiniowane przez środowisko akademickie w *Deklaracji Społecznej Odpowiedzialności Uczelni*. Deklaracja – jak czytamy – stanowi wyraz dobrowolnego zaangażowania się szkół wyższych w promowanie idei zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności w programach kształcenia oraz rozwiązaniach zarządczych i organizacyjnych uczelni. W powyższej Deklaracji znajdujemy między innymi następujące zobowiązania:

1. *Pielęgnować wartości akademickie zapisane m.in. w „Kodeksie Etyki Pracownika Naukowego”, w szczególności: sumienność, obiektywizm, niezależność, otwartość i przejrzystość.*
2. *Kształtować społeczne i obywatelskie postawy przyszłych elit sprzyjające budowaniu wspólnoty, kreatywności, otwartości oraz komunikacji, a także wrażliwości społecznej i kultury pracy.*
3. *Upowszechniać ideę równości, różnorodności, tolerancji oraz respektować i chronić prawa człowieka w odniesieniu do całej społeczności akademickiej i jej otoczenia.*
4. *Poszerzać programy nauczania o zagadnienia z zakresu etyki i społecznej odpowiedzialności biznesu, zrównoważonego rozwoju i innowacji społecznych.*
5. *Realizować projekty wdrażające zasady społecznej odpowiedzialności, w szczególności dotyczące zarządzania różnorodnością w miejscu pracy, wolontariatu pracowniczego, promocji zasad etyki, współpracy międzysektorowej, marketingu społecznie zaangażowanego.*
6. *Podejmować badania naukowe i prace wdrożeniowe, które w ramach partnerstwa z innymi ośrodkami akademickimi z całego świata, sektorem przedsiębiorstw, administracją publiczną i organizacjami pozarządowymi przyczyniać się mogą do rozwiązywania istotnych problemów społecznych.*
7. *Rozwijać współpracę międzyuczelnianą, krajową i międzynarodową, umożliwiającą adaptację i wzmacnianie najlepszych praktyk w zakresie społecznej odpowiedzialności uczelni.*

8. *Dbać o ład organizacyjny uczelni, opierając zarządzanie uczelniami na fundamentach społecznej odpowiedzialności, zarówno w dokumentach strategicznych, jak i wynikających z nich działaniach służących wszechstronnemu rozwojowi społeczności akademickiej i skutecznej realizacji misji uczelni.*
9. *Zapewniać przejrzystość prowadzonej przez uczelnię działalności poprzez m.in. mierzenie rezultatów, promowanie i upowszechnianie dorobku oraz wskazanie osoby lub zespołu koordynującego te działania.*
10. *Prowadzić działalność w taki sposób, by minimalizować negatywny wpływ aktywności realizowanych przez społeczność akademicką oraz jej interesariuszy na środowisko przyrodnicze we wszelkich jego wymiarach.*
11. *Prowadzić dialog z interesariuszami na temat priorytetów polityki społecznej odpowiedzialności uczelni oraz informować o jej rezultatach.*
12. *Kierować się zasadami etyki i odpowiedzialności w procesie nauczania i prowadzenia badań naukowych dla zapewniania interesariuszom optymalnych warunków do korzystania z wiedzy, kapitału intelektualnego i dorobku uczelni¹⁰⁸.*

Chociażby na podstawie treści powyższej Deklaracji należy uznać, iż uczelnie powinny zapewnić możliwość wolnej dyskusji. Przykład aktualności podjętej kwestii wolności debaty naukowej i dyskursu akademickiego, stanowi choćby list otwarty Niezależnego Zrzeszenia Studentów do Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich z 2015 r., w którym apelowano o wyznaczenie wytycznych dla stowarzyszonych uczelni, dotyczących nieskrępowanego organizowania debat publicznych, w szczególności z kandydatami pretendującymi do piastowania funkcji we władzach państwowych i samorządowych¹⁰⁹.

Czy studenci mają prawo do zrzeszania się w społeczności akademickiej?

W artykule 111 punkcie 1 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, czytamy: *studenci mają prawo zrzeszania się w uczelnianych organizacjach studenckich*. W kolejnych punktach cytowanego artykułu Ustawy w sposób szczegółowy określono, iż fakt powstania uczelnianej organizacji studenckiej powinien być zgłoszony do rektora uczelni, który może uchylić akt organu uczelnianej organizacji studenckiej niezgodny z przepisami prawa

¹⁰⁸ <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/spoleczna-odpowiedzialnosc-uczelni> [dostęp 31. 07. 2023].

¹⁰⁹ https://ordoiuris.pl/sites/default/files/inline-files/Lista_najwazniejszych_ograniczen_wolnosc_i_akademickiej_w_Polsce_2.pdf

powszechnie obowiązującego, statutem uczelni, regulaminem studiów lub regulaminem tej organizacji¹¹⁰.

Czy studenci mają prawo do zrzeszania się i prowadzenia działalności religijnej w społeczności akademickiej?

Artykuł 12 pkt 5 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską (1993), gwarantuje Kościołowi Katolickiemu swobodę w prowadzeniu katechezy dla dorosłych, łącznie z duszpasterstwem akademickim. Na tej podstawie studenci, korzystając z prawa do zrzeszania się (patrz powyżej art. 111) w ramach aktywności akademickiej mogą organizować spotkania duszpasterstwa akademickiego, a także prowadzić działalność organizacji religijnych, jak chociażby Akademickie Koła Caritas¹¹¹ oraz Akademickie Koła KSM, które zgodnie z § 6 Statutu obok oddziałów parafialnych, jako koła środowiskowe stanowią podstawowe ogniwa w ramach struktur diecezjalnego Stowarzyszenia¹¹². W polskim środowisku akademickim działa aktualnie kilka Akademickich Kół KSM¹¹³.

Czy organizacje studenckie mogą być finansowane z budżetu uczelni?

Jak czytamy w pkt. 5. Art. 111 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, *uczelnia może przeznaczać środki na realizację działań uczelnianych organizacji studenckich i działających w uczelni stowarzyszeń zrzeszających wyłącznie studentów lub studentów, doktorantów i pracowników uczelni. Podmioty te przedstawiają uczelni sprawozdanie z wykorzystania środków otrzymanych w danym roku akademickim.*

Czym zajmuje się i jaką rolę pełni duszpasterstwo akademickie?

W Dyrektorium Katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce (2001) czytamy, iż *Kościół jest również posłany do głoszenia słowa Bożego w środowisku akademickim: studentom i pracownikom nauki. Posługa ta jest bardzo ważna ze względu na opiniotwórczą rolę inteligencji. Stąd należy dołożyć wszelkich możliwych starań, by posługa głoszenia słowa Bożego w ramach duszpasterstwa akademickiego docierała do jak najszerszego grona*

¹¹⁰ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz. U. 2018, poz. 1668.

¹¹¹ <http://www.naczarnej.pl/caritas-akademicka-25130>, <http://caritas.rzeszow.pl/zespoly/caritas-academica/>, <https://www.facebook.com/CaritasUMK/>

¹¹² Statut Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, załącznik do uchwały nr 21/383/2019 Konferencji Episkopatu Polski z dnia 13 czerwca 2019 r., <https://ksm.org.pl/wp-content/uploads/2019/06/Statut-KSM-2019.pdf>,

¹¹³ <https://ksm.uwb.edu.pl/>, <https://poznan.ksm.org.pl/studenci/kola-akademickie>, <https://ksmap.pl/statut-ksm/>

studiującej młodzieży. Duszpasterstwo akademickie łączy w sobie elementy katechezy dorosłych i młodzieży. Winno być otwarte na poszukiwanie i tworzenie autentycznej wspólnoty, na wtajemniczenie chrześcijańskie, jak i na formację intelektualną. Istotne jest budowanie wspólnoty pracowników nauki i studentów, wzorowanej na pierwotnej universitas, poszukującej prawdy, dobra i piękna. Niemniej ważna jest też ewangelizacja tego środowiska. Przede wszystkim jednak należy dłożyć starań, aby zapewnić przekaz rzetelnej wiedzy religijnej. Duszpasterstwo akademickie rządzi się własnym Regulaminem, zatwierdzonym przez Komisję Wychowania Katolickiego¹¹⁴.

Niewątpliwie Duszpasterstwo Akademickie winno przypominać środowisku akademickiemu, zapominaną prawdę, iż „wiara i rozum są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy”. Wieloletnia i oparta na wzajemnym szacunku i autonomii współpraca DA z uniwersytetem może skutkować np. możliwością akcji ewangelizacyjnej na kampusie uniwersyteckim, kolędy w akademikach czy organizacji osobnej sceny podczas juwenaliów dla zespołów chrześcijańskich (np. „Jezualia” na UMK).

Co to jest Personalna Parafia Akademicka?

Zgodnie z kanonem 515 i 516 Kodeksu Prawa Kanonicznego, biskup diecezjalny może erygować parafię dla określonej grupy osób, powierzając ich opiece duszpasterskiej proboszcza. W polskim środowisku akademickim istnieją powołane oficjalnie przez biskupa diecezjalnego, parafie akademickie, których zadaniem jest służba wszystkim osobom, które tworzą środowisko akademickie danego miasta lub uczelni. Do parafii przynależą studenci wyższych uczelni oraz pracownicy naukowi, dydaktyczni i administracyjno-techniczni. Celem tak funkcjonujących parafii personalnych jest dostosowanie form duszpasterskich do potrzeb środowiska akademickiego.

¹¹⁴ Konferencja Episkopatu Polski, Dyrektorium Katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce, Warszawa 2001, nr 114.

**Laboratorium
Wolności
Religijnej**

KS. PROF. UAM DR HAB. MIROSŁAW GOGOLIK

2023